

'Better City, better life', less heritage.

De zoektocht naar een verdwenen Sjanghai.

Masterthesis Architectuurgeschiedenis & Monumentenzorg

Joris Roovers

3076253

Begeleider: Wim Denslagen

Tweede lezer: Marie-Thérèse van Thoor

Juni 2011

'Less than a century ago Shanghai was little more than an anchorage for junks, with a few villages scattered along the low, muddy banks of the river. What it will be a hundred years from now is a test for the imagination. Principal gateway to China, serving a hinterland population of more than 200,00,000, many close observers believe it will become the largest city in the world.'

All about Shanghai. A Standard Guidebook -1934

Voorwoord

Deze thesis is geschreven ter afsluiting van de master Architectuurgeschiedenis en Monumentenzorg aan de universiteit van Utrecht en hoopt een bijdrage te leveren aan de discussie omtrent het behoud van het cultureel erfgoed in Sjanghai. In 2010 heb ik na een mooie rondreis door China een bezoek gebracht aan de werelddtentoonstelling in Sjanghai. Dit evenement was voor Sjanghai een unieke mogelijkheid om zich aan de wereld te presenteren. Dat grote delen van de stad werden gesloopt tijdens de voorbereiding van dit evenement, leek voor de Chinese regering slechts een bijzaak. De werelddtentoonstelling werd gezien als een hoogtepunt in de modernisering van China, met in het bijzonder die van Sjanghai. In het begin van de jaren negentig vonden er in de stad grootschalige sloopacties plaats in de ontwikkeling naar een moderne samenleving. De stedelijke metamorfose die Sjanghai in de twintigste eeuw heeft doorgemaakt, heeft me geïnspireerd om na deze reis hier mijn afstudeerthesis aan te wijden.

Ik wil in de eerste plaats Wim Denslagen bedanken voor zijn leerzame begeleiding en daarnaast Marie-Thérèse van Thoor die als tweede lezer wilde optreden. Tevens wil ik mijn ouders bedanken die me altijd hebben gesteund in mijn studiekeuzes en mijn vriendin waarmee ik deze reis door China heb gemaakt. Bovendien heeft ze me ten alle tijden gesteund tijdens het schrijven van mijn thesis.

Joris Roovers, juni 2011.

Inhoudsopgave

Lijst afbeeldingen	6
Lijst kaartmateriaal	8
Inleiding	9
1. Historisch kader Sjanghai (1842-1978)	13
1.1 Sjanghai tot 1842	
1.2 De opening van een internationale handelshaven (1842-1911)	
1.3 De Bund	
1.4 Sjanghai's kapitalisme	
1.5 Stedelijke ontwikkeling	
1.6 Communistisch Sjanghai (1937-1978)	
2. Stedelijke beschrijving	22
2.1 De Bund	
2.2 De Internationale concessie	
2.3 De Franse concessie	
2.4 De Chinese stad	
3. Haipai	35
3.1 Religieus Sjanghai	
4. Sjanghai opent zich opnieuw (1978-2010)	40
4.1 Alternatief modern	
4.2 'Sjanghai the incomparable'	
4.3 Oud versus nieuw	
4.3.1 Pudong	
4.3.2 Puxi	
4.4 Nostalgisch verleden	
5 Sjanghai's cultureel erfgoed	49
5.1 Historical Protection Zones	
5.2 Sjanghai als attractiepark	
5.3 ICOMOS China	
6 Waardering	57
6.1 Kosmopolitisch Sjanghai	
6.2 Vergane glorie	
6.3 Sjanghai in de 21 ^e eeuw	
7 Conclusie	64
8 Bibliografie	68
Bijlage I: Afbeeldingen	70
Bijlage II: Kaartmateriaal	

Lijst afbeeldingen

Hieronder volgt een overzicht van de afbeeldingen. Titels die dik gedrukt zijn, zijn bijgevoegd in de thesis. Zie voor een volledig overzicht van de afbeeldingen de bijgevoegde cd-rom.

Historisch kader Sjanghai (1842-1978)

1.1: De Bund, omstreeks 1869.

1.2: Sint Ignatius, omstreeks 1910-1919.

1.3: Sint Francois Xavierus kerk, omstreeks 1920-1939.

1.4: Brits consulaat, omstreeks 1880-1910.

1.5: De Bund, omstreeks 1890.

1.6: Omwalling Chinese stad, 1880-1912.

1.7: Straat in de Chinese stad, omstreeks 1880-1910.

1.8: Chinees douanegebouw (2^e gebouw), omstreeks 1893-1925.

Stedelijke beschrijving

2.1: De Bund gezien vanaf de scheepswerven, omstreeks 1907-1920.

2.2: De Bund, omstreeks 1921-1923.

2.3: Hong Kong & Shanghai Bank, omstreeks 1923.

2.4: Russisch-Chinese Bank, omstreeks 1910-1930.

2.5: Palace Hotel, 1906.

2.6: Concordia Club, omstreeks 1904-1936.

2.7: Public Garden, omstreeks 1880-1910.

2.8: De Garden Bridge, omstreeks 1870-1900.

2.9: De Garden Bridge, omstreeks 1915-1935

2.10: Astor House, omstreeks 1900.

2.11: Astor House, omstreeks 1911.

2.12: De Bund, eind jaren dertig.

2.13: De Bund, 1982.

2.14: Foochow Road, 1907.

2.15: Foochow Road, omstreeks 1920-1930.

2.16: Nanking Road, omstreeks 1930.

2.17: Sincere Department store, 1907.

2.18: Sun Sun Department Store.

2.19: Nanking Road, omstreeks 1980.

2.20: Plattegrond Recreation ground, omstreeks 1900-1949.

2.21: Country Club aan de Bubbling Well Road, omstreeks 1880-1910.

2.22: Shanghai Race Club, omstreeks 1930-1939.

2.23: Bubbling Well Road, omstreeks 1912-1930.

2.24: Thibet Road met links de Racetrack, omstreeks 1930-1936.

2.25: Renmin Square, omstreeks 1980.

2.26: Zhang Gardens, omstreeks 1885-1915.

2.27: Arcadia Hall, omstreeks 1885-1915.

2.28: Veranda Arcadie Hall, omstreeks 1885-1915.

2.29: Toegangspoort Hardoon Park, omstreeks 1909-1930.

2.30: Shanghai Exhibition Centre, omstreeks 1980.

2.31: Beth Aharon Synagogue.

2.32: Shanghai Bankers Guild, 1917.

2.33: Mixed court, omstreeks 1920-1925.

2.34: Franse consulaat, omstreeks 1930-1940.

2.35: Franse Bund, omstreeks 1929-1939.

2.36: Hotel Colonies, omstreeks 1915-1925.

- 2.37: Sint Jozef, omstreeks 1915-1940.
- 2.38: Toegangspoort Ningbo Gilde, omstreeks 1900-1909.
- 2.39: Plek waar de eerste Chinese Communistische Partij is opgericht.
- 2.40: Sun-Yat sen's huis, omstreeks 1990.
- 2.41: Standbeeld Lu Xun, Hongkou Park, omstreeks 1980.
- 2.42: Villa Moller, 2009.
- 2.43: Chinese Bund, omstreeks 1900.
- 2.44: Noordelijke poort, omstreeks 1900.
- 2.45: Woo Sing Ding, 1907.**
- 2.46: Yu Yuan tuinen, 1982.

Haipai

- 3.1: Canidrome, omstreeks 1937-1939.
- 3.2: Canidrome, omstreeks 1937-1939.
- 3.3: De Great World, omstreeks 1931-1937.
- 3.4: De Great World, omstreeks 1980.
- 3.5: Holy Trinity Church, omstreeks 1890.
- 3.6: Jade Buddha Temple.
- 3.7: Xujiahui Observatory, omstreeks 1912-1945.

Sjanghai opent zich opnieuw (1978-2010)

- 4.1: Locatie van Pudong ten opzicht van Sjanghai.
- 4.2: Pudong, nieuwe stedelijke ontwikkeling.**
- 4.3: Zicht op industrieel Pudong vanaf de Bund, omstreeks 1900-1910.**
- 4.4: Skyline Pudong.
- 4.5 Pudong.**
- 4.6: Pudong, 2010.
- 4.7: Lupu brug, 2002.
- 4.8: *lilong*wijk.
- 4.9: Plattegrond standaard *lilong*wijk.
- 4.10: Zicht op *lilong*wijk, 2007.**
- 4.11: Zicht op *lilong*wijk, 2007.**
- 4.12: Nanjing Road.
- 4.13: Nagebouwde *lilong*straten in het historisch museum.

Sjanghai's cultureel erfgoed

- 5.1: Herkenbaar als monument.
- 5.2: Shanghai Historical Protection Zones.**
- 5.3: poort Ningbo Gilde, 2000.**
- 5.4: Villa Moller, 2000.
- 5.5: Sint Ignatius Kathedraal Zikawei, omstreeks 1920-1939.
- 5.6: Sint Ignatius Kathedraal Zikawei, omstreeks 2005.**
- 5.7: Nanshi.
- 5.8: De Bund 2010, foto vanaf het restaurant op het dak.**
- 5.9: Xintiandi, 2007.**

lijst kaarten

Het kaartmateriaal is opgenomen in een aparte bijlage. Hieronder volgt een overzicht van bijgevoegde kaarten.

- I Shanghai 1840.
- II Shanghai in 1855.
- III A map of the Foreign Settlements of Sjanghai, 1904
- IV Centraal district & Franse concessie, uitvergroting kaart 1904.
- V Noordelijk district, uitvergroting kaart 1904.
- VI De Bund 1857.
- VII De Bund 1939.
- VIII Overzicht straten Sjanghai, uitvergroting kaart 1904.
- IX Centraal district.
- X Chinese ommuurde stad, 1929.
- XI Sjanghai 1937.
- XII Sjanghai tourist map 1982.
- XIII Beschermdde gebouwen aan de Bund, 1991.
- XIV Shanghai 2007, ten noorden van de Huangpu rivier.
- XV Shanghai 2007, ommuurde stad en Pudong.
- XVI Shanghai 2007, voormalig Franse concessie en Xujiahui.
- XVII Nanshi, saneringsproject 1991-2001.

Inleiding

Sjanghai heeft in de twintigste eeuw een enorme stedelijke ontwikkeling ondergaan en mag zich met een inwonertal van bijna twintig miljoen mensen nu rekenen tot een van de grootste en moderne metropools van de wereld. De werelddtentoonstelling van 2010 moest Sjanghai definitief op de wereldkaart zetten.¹ Met het thema 'Better city, better life' wilde de expo aandacht vragen voor een betere leefomgeving in toekomstige stedelijke gebieden. Het thema reflecteerde volgens de organisatie de natuurlijke behoefte van de mens om in de stad te wonen en de actuele aandacht die de internationale gemeenschap besteed aan de toekomst en duurzame ontwikkeling van de stad.² Hoewel de regering van China en vooral Sjanghai de tentoonstelling zag als een kans om zichzelf te promoten, was niet iedereen blij met de stedelijke transformatie als gevolg van dit evenement. Zo'n 18.000 huizen aan de oevers van de Huangpu rivier werden gesloopt tijdens de voorbereiding van de expo. De bestaande bebouwing moest plaats maken voor een moderne infrastructuur. Het verwachte bezoekersaantal van zeventig miljoen mensen vroeg om een grootschalige herstructurering van de stad. De kritiek op de sloop van de bestaande bebouwing kreeg nauwelijks publiciteit en Sjanghai werd tot aan de opening ontdaan van alle negatieve connotaties om zich optimaal te presenteren aan de rest van de wereld. Zo mocht er niet meer op straat gespuugd worden, mochten Chinezen niet in pyjama de straat op – een dagelijks gebruik in de traditionele volkswijken- en diende men beleefd te zijn tegen buitenlandse bezoekers.

De werelddtentoonstelling vormt slechts een kleine schakel in de stedelijke transformatie die Sjanghai in de twintigste eeuw heeft doorgemaakt. De stad kende in de jaren twintig en dertig een economische bloei die de stad beroemd heeft gemaakt over de hele wereld. Sjanghai was een moderne stad waar Europeanen en Chinezen samen leefden en de combinatie van verschillende culturen maakte van Sjanghai een wereldstad. Sjanghai ondervond na de glorieuze periode echter een grote terugval door veranderingen in de nationale politiek en pas sinds de jaren negentig van de twintigste eeuw kwam hier verandering in. China had zich sinds 1949 zowel politiek als economisch afgesloten voor het westen en werd in 1978 weer opengesteld voor westerse invloeden. China wilde zich ontwikkelen tot een moderne natie en Sjanghai werd het grote voorbeeld voor de modernisering van de rest van China. Men verlangde terug naar de oude grandeur van Sjanghai. Sjanghai groeide in een poging om haar oude reputatie te evenaren in de laatste decennia uit van een slapende industriestad tot een bloeiende metropool. Deze transformatie had echter grote gevolgen voor de bestaande stedelijke structuur en het behoud

¹ Brook Larmer, 'Shanghai Dreams', in *National Geographic*, vol. 217, Nr. 3 (2010), p. 149.

² Expo 2010 Shanghai Editorial Office, *An Overview of the World Exposition Shanghai China 2010*, Sjanghai 2010, p. 10.

van het cultureel erfgoed.

Stedelijke transformaties vormen geen nieuw issue in het debat over het behoud en conservering van het cultureel erfgoed. Historische steden zijn al eeuwenlang verwoest door gewapende conflicten, nieuwe technologische ontwikkelingen en grootschalige evenementen. Architectuurcriticus Anthony Max Tung beschreef in 2001 in *Preserving the World's Great Cities* de twintigste eeuw als een eeuw van destructie. Historische centra werden ingesloten door nieuwe stedelijke gebieden die tegenstrijdig waren met het traditionele karakter van de stad. De hieruit voortvloeiende architectuur brak met de herkenbare esthetiek en creëerde een nieuwe visie op de stedenbouw en architectuur.³ De voortdurende globalisering van de steden zorgt tevens voor een nieuwe dreiging voor het behoud van het historisch erfgoed, een ontwikkeling die duidelijk zichtbaar is in het huidige Sjanghai. De historische stad staat in de schaduw van duizenden nieuwe wolkenkrabbers en Sjanghai is binnen de laatste twintig jaar veranderd in een internationale georiënteerde stad, vergelijkbaar met Singapore, Hong Kong of New York. De doorgevoerde globalisering heeft echter gevolgen voor de oorspronkelijke identiteit van de stad. Die identiteit wordt voor een groot gedeelte bepaald door het cultureel erfgoed, maar dat lijkt in de globalistische steden van ondergeschikt belang te zijn.

Deze thesis richt zich op de transformaties die hebben plaatsgevonden in Sjanghai in de twintigste eeuw en stelt daarom de volgende onderzoeksvraag: welke invloed hebben de stedelijke veranderingen op de historische continuïteit van Sjanghai en de omgang met haar cultureel erfgoed?

In een poging om deze vraag te beantwoorden is het noodzakelijk om eerst de ontstaansgeschiedenis van Sjanghai in kaart te brengen. Sjanghai beschikt over een interessante geschiedenis die grofweg in drie episodes is onder te verdelen; de opening van Sjanghai als internationale handelshaven, Sjanghai onder het communistisch bewind van Chinees politicus Mao Zedong (1893-1976) en Sjanghai na de *Open door Policy* van de jaren zeventig in de twintigste eeuw. Elke periode heeft haar eigen stempel gedrukt op de architectuur en de stadsontwikkeling. Het huidige stadsbeeld is een zichtbare optelsom van die geschiedenis. Om een beter beeld te krijgen van de stedelijke morfologie van Sjanghai is het noodzakelijk om de ontwikkeling van de stad eerst in een historisch kader te plaatsen. Met name het politieke klimaat heeft grote invloed gehad op de architectuur en de stedenbouwkundige ontwikkeling. De leidraad voor het historische kader bestaat uit het recente standaardwerk van Marie-Claire Bergère: *Shanghai. China's gateway to modernity* uit 2002. Bergère is professor Chinese hedendaagse geschiedenis en heeft meerdere artikelen gepubliceerd over het kapitalisme in

³ Anthony Max Tung, *Preserving the world's great cities: the destruction and renewal of the historic metropolis*, New York 2001, pp. 13-28.

China. Het oorspronkelijk Franse werk is in 2009 in het Engels vertaald door Janet Lloyd.⁴ Voorafgaand aan de uiteenzetting van Sjanghai als internationale handelshaven beschrijf ik eerst beknopt de stad voor 1842.

In hoofdstuk twee volgt een beschrijving van de fysieke stad aan de hand van reisbeschrijvingen en handboeken die in de twintigste eeuw zijn uitgegeven. Sjanghai werd na de openstelling van de haven een toevluchtsoord voor reizigers en gelukszoekers van over de hele wereld. Deze nieuwe bezoekers hadden behoefte aan een handleiding om de stad te bezoeken. De gepubliceerde reisbeschrijvingen geven een beeld van de beroemde stad in de in de loop van de twintigste eeuw. In hoofdstuk twee beschrijf ik aan de hand diverse gidsen de belangrijkste bezienswaardigheden en de veranderingen die de stad in de loop van de eeuw heeft ondergaan.

Hoofdstuk drie is gewijd aan het niet-tastbare karakter van de beroemde stad, de zogenaamde *Haipai*. Dit begrip stond voor het kosmopolitische karakter van de stad uit de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw. *Haipai* uitte zich onder andere in de levensstijl van de inwoners en was zichtbaar in allerlei aspecten van Sjanghai zoals een bruisend nachtleven, een internationale keuken en een diversiteit aan gebouwen en mensen. Het was juist deze *Haipai* die wellicht nog een veel belangrijkere rol innam dan de imposante fysieke stad en een beschrijving van het oude Sjanghai is niet compleet zonder dit aspect van Sjanghai nader toe te lichten.

Hoofdstuk vier gaat in op de grote ommekeer die in Sjanghai heeft plaatsgevonden. Onder het communistisch regime gedurende 1949-1978 vervulde Sjanghai een secundaire rol op het nationale toneel en werd de stad als industrie en arbeidersstad bestempeld. Na jaren de belangrijkste stad van China te zijn geweest, werd zij ondergeschikt aan de ontwikkeling van andere gebieden in China. Met de opening van China in 1978 onder leiding van Deng Xiaoping werd Sjanghai opnieuw de voorloper van China. Dit had grote stedelijke veranderingen tot gevolg en dit hoofdstuk toont de stadsontwikkeling in de jaren negentig.

Hoofdstuk vijf gaat in op het behoud van het cultureel erfgoed van Sjanghai en de omgang met conservatie. In dit hoofdstuk zien we dat grote delen van de stad zijn verwoest ten behoeve van de modernisering zonder oog te hebben voor het cultureel erfgoed. In dit hoofdstuk beschrijf ik de aandacht voor conserveringsprincipes en enkele praktijkvoorbeelden van restauratie.

Het laatste hoofdstuk geeft een beeld van de waardering van de stad door auteurs in de twintigste eeuw. De auteurs van reisgidsen en reisbeschrijvingen gaven impliciet of expliciet hun mening over het dagelijkse leven in de stad. Deze meningen kunnen worden gezien als een

⁴ Oorspronkelijke titel: Marie-Claire Bergère, *Histoire de Shanghai*, Parijs 2002.

weerspiegeling van het politieke klimaat en creëren een bepaalde beeldvorming die relevant is voor de conserveringsprincipes die zijn toegepast in Sjanghai. De conclusie geeft naast een resumé van het onderzoek een antwoord op de gestelde probleemstelling en probeert bovendien een toekomstbeeld te schetsen van Sjanghai.

Binnen dit onderzoek heb ik me moeten beperken tot de westerse literatuur of westerse vertalingen van Chinese literatuur. Ik had me graag bezig gehouden met de verschillen in kritiek vanuit westers en Chinees oogpunt betreffende de conservering van het cultureel erfgoed, maar het gebrek aan vertalingen heeft me beperkt in de mogelijkheid om beide standpunten te vergelijken. De toegenomen literaire aandacht na de openstelling van China in 1978 maakt het hopelijk mogelijk om in de toekomst deze kritieken alsnog nader te onderzoeken.

1. Historisch Kader Sjanghai

1.1 Sjanghai tot 1842

Sjanghai bestond uit een aaneenschakeling van vijf verschillende dorpjes en groeide uit tot een handelsstad in de loop van de vijftiende eeuw. De groei van de stad kwam voort uit de vele landbouwactiviteiten in het achterland en de productie van katoen. Al vroeg begon Sjanghai met de export van geweven stoffen, katoen en zijde naar achterliggende provincies en importeerde zij rijst en thee.⁵ In 1684 werd het heersende verbod op handel via de scheepvaart opgeheven. Dit verbod dateerde uit de Ming dynastie (1368-1644) en beperkte de economische bloei van Sjanghai, zodat Peking de belangrijkste stad van China bleef. De Kangxi keizer van de Qing dynastie (1644-1911) besloot echter de havens opnieuw te openen voor de scheepvaart en daarop ontwikkelde Sjanghai zich als belangrijke havenstad, met name voor Japan en andere landen in zuidoost Azië. De Qing dynastie probeerde tevens de heersende corruptie te beperken door de invoering van handelsbelasting.⁶

Tot aan het midden van de negentiende eeuw dreef Sjanghai voornamelijk handel met het Aziatische achterland en waren de relaties tussen China en Europa beperkt. Sinds het einde van de achttiende eeuw vond er al handel plaats tussen Groot-Brittannië en China, maar zonder de tussenkomst van officiële regeringen of instituties. Hoewel de haven van Canton toegankelijk was voor internationale handel, slaagde de Europeanen er niet in om zich binnen het Chinese handelssysteem te mengen. Vanwege de beperkte handelsmogelijkheden in de fabrieken en de moeizame relatie met Canton probeerden Britse koopmannen nieuwe afzetmogelijkheden te vinden.⁷

In 1832 vaarde een schip van de Oost Indische Compagnie, onder leiding van kapitein Mr. Hugh Hamilton Lindsay (1801-1881), langs de kust van China om toegang te krijgen tot een van de havens. Na weigering bij Amoy, Foochow en Ningpo reisde hij door tot Sjanghai. Hoewel hem hier ook direct de toegang ontzegd werd, drong hij aan op een gesprek met de *Taotai*, de officiële toezichthouder op de handel. Al snel werd Lindsay duidelijk gemaakt dat handel met Sjanghai onmogelijk was en hem werd geadviseerd terug te reizen naar Canton, vooralsnog de enige haven waar uitheemse koopmannen beperkte handel mochten bedrijven.⁸ De enorme technische vooruitgang en industriële productie zorgde echter voor een ommekeer in de handelsrelaties. Westerse volkeren pleitte voor een opening van China voor internationale

⁵ Marie-Claire Bergère, *Shanghai. China's gateway to modernity*, Stanford 2009, p. 24.

⁶ Linda Cooke Johnson, *Cities of Jiangnan in later imperial China*, New York 1993, p. 159.

⁷ Bergère 2009, p. 16.

⁸ Francis Lister Hawks Pott, *A short history of Shanghai*, Sjanghai 1928 p.27.

handel, een die hen lange tijd geweigerd werden. Deze onstabiele situatie leidde uiteindelijk tot het uitbreken van de eerste opium oorlog in 1839.⁹

Deze oorlog had het doel China te dwingen tot erkenning van de nieuwe kapitalistische orde in de wereld en de openstelling van handelsposten voor internationale handel met het westen. De oorsprong van het conflict lag in een ongelijke handelsbalans tussen China en het Britse Koninkrijk. De Britten importeerden op grote schaal producten uit China, zoals porselein en thee. Daarentegen kochten de Chinezen, met uitzondering van enkele specerijen, nauwelijks goederen uit het Britse koninkrijk. De handelsbalans voor de Britten was daarmee zeer negatief. Als gevolg daarvan exporteerden de Britten grote hoeveelheden Indiase opium en bemachtigde zij daarmee een zeer lucratieve handelspositie. De grootschalige invoer van opium resulteerde in overvloedig opiumgebruik onder de Chinese bevolking en het gebrek aan Chinees zilver omdat dit als betaalmiddel werd gebruikt. Voor de Chinese overheid restte er geen andere maatregel dan de invoer van opium aan banden te leggen. China verbood de invoer van opium en de beslaglegging op een jaarvoorraad opium was voor het Britse Koninkrijk de directe aanleiding om een oorlog af te kondigen. Deze oorlog werd succesvol door de Britten gewonnen en leidde uiteindelijk tot het Nanjing akkoord.

1.2 De opening van een internationale handelshaven (1842-1911)

Op 29 augustus 1842 aan boord van de *Cornwallis* werd het Nanjing akkoord getekend. Dit verdrag betekende de opening van de havensteden van Canton, Amoy, Foochow, Ningpo en Sjanghai voor Britse koopmannen. De Britten mochten niet langer ongelijk behandeld worden in hun handelsactiviteiten ten opzichte van de Chinezen. Bovendien eisten de Britten lage invoerrechten en zorgde dit akkoord voor vrijheid van handel tussen de Westerse en Chinese mogendheden. Het Nanjing akkoord was voor het Britse Koninkrijk het begin van een bloeiende handel op Chinees grondgebied.

Op 8 november 1843 arriveerde George Balfour (1809-1894), een Indiase legerofficier in Sjanghai. Hij kwam naar de stad om zijn positie als consul in te nemen en de gesloten handel in de stad open te breken voor buitenlanders. De Britse delegatie werd zonder feestelijke ceremonies ontvangen. Op 17 november kondigde Balfour de officiële opening aan van de haven en werd er begonnen met de onderhandelingen over stukken grond waar Britse kooplieden zich konden vestigen. De plaatsing van de nieuwkomers in concessies buiten de Chinese stad was het resultaat van onderlinge afspraken tussen Balfour en een gezaghebber van de *Taotai*. Deze afspraken pasten binnen de oude tradities van China en haar omgangsvormen met andere bevolkingsgroepen: 'in his management of foreign affairs, Taotai Gong thus adopted the classic

⁹ Bergère 2009, p. 23.

Chinese strategies for controlling barbarians: segregation, collective responsibility, and partial integration into the Chinese administrative structures.¹⁰

De Britten kregen volgens de plaatselijke wetten de mogelijkheid om een stuk land te bebouwen. Het land bleef echter eigendom van de Chinezen en de nieuwe inwoners moesten het stuk land pachten. Al snel werd er door problemen met de taal en administratie een plaatselijke consul aangewezen voor onderhandelingen met de Chinese autoriteiten. De regels meldden expliciet dat geen enkele Chinese inwoner zich binnen de Britse concessie kon vestigen, hoewel aan datzelfde verbod voor nieuwkomers die niet Brits waren geen gehoor werd gegeven. Het was niet de eerste keer dat er buitenlanders in Sjanghai kwamen, maar in tegenstelling tot de reizigers of soldaten die tijdens de opiumoorlog in Sjanghai gelegerd waren, hadden de reizigers van nu de intentie om zich voor een langere tijd te vestigen. De eerste Britse nederzetting inspireerde ook andere landen om af te reizen naar Sjanghai.

Vier jaar na de aankomst van de eerste Britten arriveerden de Fransen onder leiding van de Franse diplomaat Charles de Montigny (1805-1868). Zijn taak was het openen van een consulaat in Sjanghai en zo een blijvende Franse stempel op de stad te drukken. Bij aankomst vestigde hij zich op een stuk tussen de oorspronkelijke Chinese ommuurde stad en de Britse concessie. Vanwege een gebrek aan Franse inwoners en kooplieden richtte Montigny zich in eerste instantie op de verspreiding van het katholieke geloof. Het gebied waar Montigny de Franse vlag hees in 1848 behoorde toe tot aan katholieke missionarissen, maar nadat de eerste Franse koopman er zich wilde vestigen werd al snel aanvraag gedaan om een eigen Franse concessie te stichten.

In de daaropvolgende periode ontwikkelde de stad zich met de verschillende concessies ten noorden van de stad. De nieuw ontstane gebieden met een regelmatig stratenpatroon in een noord-zuid en oost-west oriëntatie verschilden enorm van de kleine steegjes die kriskras door de oude stad liepen. Er bestond geen algemeen uitbreidingsplan voor de stad. Elk gebied respecteerde de oorspronkelijke waterwegen en breidde zich afzonderlijk van elkaar uit. De Franse concessie bleef echter lange tijd een leeg stuk grond, de enige contributie die zij aan architectuur geleverd hebben in de periode tussen 1840 en 1850 was de kathedraal van Sint-Franciscus Xavierus in barokke stijl en de Sint Ignatius kerk, gebouwd in de vorm van een Griekse tempel met een Chinese lantaarn erop. Beide gebouwen waren buiten de Franse concessie gesitueerd.¹¹

¹⁰ Bergère 2009, p. 30.

¹¹ Bergère 2009, pp. 31-33.

1.3 De Bund

Aan de rivier werden door de uitheemse nieuwelingen de eerste huizen gebouwd. Deze huizen in de zogenaamde *comprador* of Anglicaans Indiase stijl, kende een eenvoudige grandeur. Door het gebrek aan architecten tekenden kooplieden zelf hun bouwtekeningen. De huizen, vaak bestaande uit slechts één verdieping, werden omringd door een veranda met tuin, geschikt voor beplanting uit hun oorspronkelijke land. Aan de voorzijde keek het huis uit over de rivier en aan de achterzijde bevonden zich de dienstvertrekken, opslagplaatsen en stallen. De Chinese landafspraken van 1845 gaven het recht tot een weg van de rivierhuizen tot aan de rivier en daarmee kwam de ontwikkeling van de Bund, toen nog een drassige modderbank, in gang. Het comité van wegenbouw, ontstaan in 1846 zag daarop de noodzaak om de rivierbanken van de Huangpu te verhogen en de wegen aanzienlijk te verbeteren.¹²

In 1852 verkreeg het Britse Consulaat een stuk grond aan de uiterste noordzijde van de Bund van waar zij de belangen van de koopmannen en het Britse Rijk konden behartigen. Daarnaast bouwden zij een Anglicaanse kerk en een renbaan in de Britse concessie. Deze gebouwen waren niet zozeer bedoeld om koloniale grandeur uit te stralen, maar werden eerder gezien als noodzakelijke voorzieningen om de inwoners in hun behoefte te voorzien. In slechts tien jaar was de stad aanzienlijk veranderd met talloze voorzieningen voor de uitheemse inwoners, hoewel er slechts een handjevol mensen woonden. Inmiddels was er een sterk contrast ontstaan tussen de oude Chinese stad met zo'n 200,000 Chinezen en de stad die was gecreëerd door haar nieuwe inwoners. Bergère spreekt van twee aparte steden: "The vast European residences, set in their flower-filled gardens, and the regular network of the streets in the concessions contrasted strongly with the cramped buildings of the town and the higgledy-piggledy confusion of its alleyways." [...] There were now two towns in Shanghai, linked by commercial interests but living apart.¹³

In de daaropvolgende jaren ging Sjanghai gebukt onder geweld tijdens de burgeroorlogen met de Taiping rebellen. In China vond langzaam een politieke hervorming plaats in de richting van een moderne samenleving. De zogeheten *Small Swords*, een politieke en militaire organisatie, nam in 1853 de Chinese ommuurde stad in handen en zorgde voor een instabiele situatie in Sjanghai. De rebellen hadden het doel het regime van de heersende dynastie omver te werpen. In Sjanghai ontstond een gecompliceerde situatie door de vele westerse inwoners die hun eigen belangen wilden verdedigen. De concessies bleven echter onaangetast door de rebellen met als resultaat dat duizenden Chinezen in de buitenlandse

¹² Bergère 2009, p. 34.

¹³ Bergère 2009, p. 35.

concessies vluchtten. In 1860 werd er een einde gemaakt aan deze oorlog nadat Franse en Britse troepen Peking hadden bezet en de keizer dwongen tot aftreden.¹⁴

1.4 Sjanghai's kapitalisme

Sjanghai groeide tot in het begin van de twintigste eeuw uit tot een moderne samenleving. Er was geen eenduidige leider die de ontwikkelingen coördineerde, de industrialisatie van de jaren twintig kwam voort uit privé-initiatieven. Uitheemse en Chinese inwoners creëerden tezamen een bloeiende handelsrelatie die zorgde voor economische voorspoed. Tussen 1920 en 1940 reguleerde Sjanghai zo'n veertig à vijftig procent van de internationale handel van China.¹⁵ Chinese producten, bestemd voor de export, kwamen vanuit het hele land in Sjanghai terecht. Sjanghai was het bruisende centrum van nieuwe productiemethoden met katoen als belangrijkste exportproduct. Later werd de graanindustrie, de olie-industrie en de productie van sigaretten belangrijk. De bloei van de jaren twintig creëerde een hoopvol economisch beeld voor de toekomst. Desondanks waren er meerdere factoren die de transformatie naar een economische grootmacht nauwelijks mogelijk maakten. De Chinese financiële markt kwam moeilijk op gang en de internationale invloed was afgezwakt door de uitbraak van de Eerste Wereldoorlog. Deze onzekerheden en de gefragmenteerde markt zorgden voor een instabiel handelsklimaat.

Ondernemers wilden in plaats van rendement op langere termijn zo snel mogelijk een kapitaal vergaren, vooral door speculaties. Geld werd gefinancierd in bedrijven of de aankoop van land en huizen in de concessies en niet langer in landbouwgrond. Dit is een grote ommekeer in de klasse die Sjanghai domineerde aan het eind van het keizerlijk rijk. Ondernemers hadden gebroken met hun eeuwenoude tradities en wetten van het oude regime. De nieuwe bourgeoisie omarmde methodes uit het westen en pasten die toe binnen de Chinese maatschappij. De rationele manier van zakendoen won sterk terrein en technologische innovatie speelde daarbij een belangrijke rol. Het imago van de Chinese ondernemer was veranderd volgens Bergère: 'The Shanghai entrepreneurs of the golden age had a taste for technological innovation and a knack of exploiting it, whereas Cantonese businessmen were more drawn to trading or managing money.'¹⁶

In 1923 brak er een grote crisis uit die drie jaar duurde. Deze crisis die in het westen begon, maakte duidelijk dat de moderne sector sterk afhankelijk was van de wereldhandel en de crisis had ook grote gevolgen voor de Chinese economie. De revolutionaire beweging kreeg daardoor meer voet aan de grond en het politieke klimaat was onderhevig aan verandering. Met

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Bergère 2009, p. 148.

¹⁶ Bergère 2009, p. 157.

de nationalistische regering die door de politicus Chiang Kai-Shek (1887-1975) in 1927 was geïnstalleerd, kwam er meer aandacht voor de fysieke ontwikkeling van de stad. Chiang Kai-Shek zag Sjanghai als de modelstad voor het moderne China.¹⁷

1.5 Stedelijke ontwikkeling

De stad kende in het begin van de twintigste eeuw een groot verschil tussen de Chinese wijken en de buitenlandse concessies. Hoewel de concessies genoten van de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van hygiëne, straatverlichting en stedenbouw, bleven de Chinese wijken nog ver onderontwikkeld. In 1912 werden de muren van de oude Chinese stad afgebroken en vervangen door een rondlopende boulevard. In 1914 werd het kanaal tussen de Franse concessie en de Internationale concessie opgevuld. De beoogde scheiding tussen de industrie en het commerciële leven kwam nog niet tot stand en de fabrieken werden binnen het stedelijke weefsel geïntegreerd.

Door nieuwe constructietechnieken en de toepassing van nieuwe materialen zoals staal, beton en glas werden andere gebouwtypen ontwikkeld die met name de hoogte in gingen. In 1916 vond men een geschikte fundering voor hoogbouw in de vorm van een betonnen bodemplaat ter vervanging van de voorheen moerassige grond. Daarop ontstond tussen 1920-1930 de constructie van de Bund met haar neoklassieke aanzicht. Vanaf 1925 zien we het vroeg modernisme haar intrede doen met verticale, pure lijnen, rijk versierd met art deco ornamenten. Volgens Bergère paste deze stijl goed bij het levendige karakter van Sjanghai en de verandering van het stedelijke landschap: 'This dynamic style, inspired by the New World, was nicely in keeping with Shanghai's vitality. The new Customs House marked the transition.'¹⁸ Het nieuwe douanegebouw bezat een Dorische gevel, maar werd geflankeerd door een klokkentoren van 85 meter hoog.

Hoewel de nieuwe gebouwen door de uitheemse bevolking met luid gejuich werden ontvangen, waren de Chinezen gematigd enthousiast. De hoge gebouwen schoten als paddenstoelen uit de grond, te midden van de traditionele Chinese lage huizen van maximaal twee verdiepingen hoog. Hoewel de hoge gebouwen met bewondering werden bekeken ondervonden de nieuwe structuren in een reisgids ook de nodige kritiek: 'All these modern buildings sprang up in the midst of Chinese houses built of wood and bricks, no more than one or two stories high. The "great magic buildings soaring skywards" (*motian dalou*) fascinated the Chinese. But some mocked the "great towers built so as to withstand the rising waters of the Guangpu," while others remained indifferent: "Those places have nothing to do with us Chinese,"

¹⁷ Bergère 2009, p. 177.

¹⁸ Bergère 2009, p. 246.

a guidebook of the time states'.¹⁹ Volgens veel Chinezen hadden de nieuwe gebouwen niets te maken met de Chinese stad en het Chinese leven.

De nieuwe regering onder leiding van Chiang Kai-Shek had als doel deze verschillen tussen de Chinese wijken en de buitenlandse concessies te verkleinen. Men wilde de Chinese wijken verbeteren, een voorstel dat door de roerige, gewelddadige tijden langzaam van de agenda was verdwenen. De kleine straatjes en het gebrek aan een structureel stedelijk plan had tot slechte leefcondities geleid. Bovendien liet ook de bereikbaarheid en het openbaar vervoer binnen de Chinese wijken te wensen over. Voor het eerst werd er een gemeentelijk orgaan opgericht dat zich bezig hield met het grotere Sjanghai en zich niet alleen beperkte tot de oude ommuurde stad of de op zichzelf staande concessies, 'The Special Municipality of Shanghai'. De Chinese wijken werden door haar toedoen aanzienlijk verbeterd. Het wegennetwerk werd uitgebreid, de tramlijn van de Chinese ommuurde stad was aangesloten op de lijnen naar de concessies en de aanleg van elektriciteit en schoon water werd verbeterd.

Met de herstructurering van de Chinese wijken kwam ook een ander geluid bij de organisatie naar voren. Ondanks de verbetering van de stedelijke voorzieningen wilde men de buitenlandse invloed in Sjanghai terugbrengen om zo het Chinese gedachtegoed beter te profileren: *'Another point in the municipal government's favor, in a domain strongly supported by the central government, was a certain decline in foreign influence in Shanghai. The status of the concessions was not reversed, but the Chinese authorities did manage to regain some rights they had lost through abusive practices.'*²⁰ De Chinese autoriteiten slaagde er in om enkele verloren rechten terug te vorderen. Zo kreeg zij weer controle over de wegen rondom de concessies door middel van tolheffing en de bouw van politieposten. Hoewel de Chinese autoriteiten de buitenlandse invloed wilde beperken, was het juist de aanwezigheid van buitenlanders die noodzakelijk was voor de ontwikkeling tot een wereldstad van formaat.

1.6 Communistisch Sjanghai (1937-1978)

'Chinese communism, born in Shanghai, interrupted the city's career.'²¹

Twee jaar voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog brak in Sjanghai de Sino-Japanse oorlog uit. Het conflict vond plaats tussen de lokale Aziatische bevolking en de Japanse

¹⁹ Leo Oufan Lee, *Shanghai modern: the flowering of a new urban culture in China, 1930-1945*, Cambridge 1999, p. 13.

²⁰ Bergère 2009, p. 224.

²¹ Ackbar Abbas, 'Play it again Shanga: Urban Preservation in the global area' in Mario Gandelsonas ed., *Shanghai reflections. Architecture, Urbanism and the Search for an Alternative Modernity*, Hong Kong 2002, p. 43.

gemeenschap die sinds 1932 een eigen deel binnen de internationale concessie toegeëigend hadden. Het overige deel van de internationale en Franse concessies waren er niet bij betrokken. De aanwezigheid van de Japanners zorgde voor spanningen tussen het Japanse garnizoen en de Chinese autoriteiten en Chang Kai-Shek zelf leidde op 13 augustus 1937 Sjanghai de oorlog in. Met de aanval op het Japanse leger werd een nieuwe politieke fase ingegaan. De nationalistische troepen waren in november van datzelfde jaar al verslagen en de Japanse overname van Sjanghai was een feit. De Japanse bezetting markeerde het begin van een onzekere situatie voor de uitheemse bevolking en de grootschalige vernedering van de Chinese populatie.

Door de aanval van de Japanse vloot op Pearl Harbor op 7 december 1941 werd Sjanghai meegesleurd in de Pacific War van 1941-1945 die tevens het einde betekende van de internationale concessie en later de Franse concessie in 1943. De stad ging donkere tijden tegemoet en met de verdwijning van de concessies verdween ook de behoefte naar de consumptie en het extravagante amusement. Slechts een handjevol nazileiders, zowel Duits als Japans, lieten zich nog laven aan plezier en genot, maar over het algemeen werden alle activiteiten gedurende de oorlogsjaren verboden of onmogelijk gemaakt. Na de bevrijding in 1945 kwam de stad weer bij haar positieven en begon de industrie en economie weer op gang te komen, maar dit was slechts van korte duur. In 1947-1948 brak er een crisis uit die de gehele stad verlamde. Er ontketende zich een revolutie toen in 1949 het leger van de Chinese Communistische Partij (CCP), het People's Liberation Army, het gezag over de stad in handen nam. Het communisme was volgens hen de enige manier om het idee van een moderne samenleving te omarmen.²²

Het gedachtegoed van de CCP, dat was ontstaan vanuit de boerengemeenschap, stond lijnrecht tegenover de kapitalistische levensstijl die voorheen in Sjanghai heerste. De partij pleitte voor een samenleving waarin iedereen gelijk was en waar het collectief voorrang kreeg boven het individu. Arbeiders genoten de voorkeur boven de elitaire bourgeoisie. Sjanghai werd daarom gezien als een plek van verderf, maar omdat het ook een van de bronnen was van de revolutie en de Chinese Communistische Partij in 1912 zijn oorsprong vond in deze stad, diende ze toch een belangrijke taak in de opbouw van het moderne China. Sjanghai vormde het economische hart voor de communistische hervormingen in de rest van het land. Er werden collectieve arbeiderswijken, fabrieken en industriële centra opgericht, maar daarmee stokte de stedelijke ontwikkeling. Sjanghai werd gestraft voor haar koloniale verleden en werd slachtoffer van een politiek die de industrialisatie verder doorvoerde, maar tegelijkertijd de stedelijke ontwikkeling tegenhield. Beijing werd het gezicht van de nieuwe maatschappij. Sjanghai vervulde slechts een rol achter de schermen en werd economisch uitgebuit om andere regio's te

²² Bergère 2009, p. 323.

voorzien in hun behoeften. Het duurde tot na de Culturele Revolutie van 1966 toen er een ommekeer plaats vond in de ondergeschikte rol van Sjanghai.

Die Culturele Revolutie moest de inmiddels ontstane kritiek op de CCP de kop indrukken en de bevolking opnieuw de belangrijke beginselen van Mao en de ideologie van het communisme bijbrengen. Er was langzaam een intellectuele elite ontstaan die vraagtekens zette bij het huidige bewind en dat bracht de samenleving volgens Mao in gevaar. Door middel van propaganda en terreur probeerde Mao het volk weer in zijn macht te krijgen. Er werden speciale scholen ontwikkeld en het verplicht te lezen rode boekje met uitspraken van Mao werd verspreid. Hoewel Sjanghai niet het massale bloedvergieten kende, zoals in andere grote steden tijdens deze periode, ging zij toch gebukt onder het bewind. Mao Zedong werd bijgestaan door vier partijgenoten, de zogenaamde Gang of Four, die tot aan zijn dood Sjanghai als thuisbasis hielden. Met de dood van Mao in 1976 kwam er een eind aan de jarenlange macht over de stad. Het radicalisme in de stad verdween evenals de leiders die dit uitdroegen. De stad had inmiddels een slechte reputatie verworven en het zou zelfs onder de nieuwe Chinese leider Deng Xiaoping (1904-1997), die in 1978 aan de macht kwam, nog een aantal jaar duren voordat Sjanghai zich weer vrij kon ontwikkelen.²³

²³ Bergère 2009, pp. 288-406.

2. Stedelijke beschrijving

'Shanghai, the most cosmopolitan city in the world, the fishing village on a mudflat which almost literally overnight became a great metropolis.'²⁴

Sjanghai bevond zich in de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw in een tijd van vooruitgang en rijkdom. Met het einde van de Boxer opstand van 1899-1901, waar een Chinese nationalistische beweging zich verzette tegen het westers imperialisme in China, werd Sjanghai opnieuw de stad van onbegrensde mogelijkheden sinds de eerste openstelling van de haven in 1842. De stad bestond voor driekwart uit een verzameling van uitheemse nationaliteiten. De inwoners waren afkomstig uit Amerika, Europa, Japan en andere delen van China. De populariteit van de Siberië express maakte van Sjanghai een geschikt vertrekpunt voor inwoners van het verre oosten die naar Europa wilden reizen en Sjanghai werd gezien als een populaire tussenstop voor reizigers vanuit Hongkong op weg naar Japan.

Die reizigers hadden volgens Charles Ewart Darwent (1858-1924), een missionaris van de Union Church, behoefte aan een reisgids, maar er was alleen een Chineestalige gids uit 1876 voor handen.²⁵ Daarom besloot Darwent zelf een reisgids samen te stellen: *Shanghai. A handbook for travellers and residents*²⁶ uit 1905, de eerste niet-Chinese reisgids, was bedoeld om toeristen de mooiste en belangrijkste plekken van Sjanghai te laten zien. Darwent benadrukte dat het geen geschiedenis boek was, maar een handboek met praktische informatie. Bovendien was dit boek ook bestemd voor de Chinese inwoners van Sjanghai die volgens hem geen idee hadden van de interessante dingen die er te zien waren in de stad: 'If i have succeeded in dissipating the idea that "there is nothing worth seeing in Shanghai," I shall be satisfied.'²⁷ De reisgids van Darwent was slechts een van de vele publicaties die in het begin van de twintigste eeuw werden uitgegeven. Mensen van over de hele wereld kwamen naar Sjanghai en er ontstond een behoefte om de stad in kaart te brengen voor reizigers op doorreis of voor mensen die zich er inmiddels voor lange tijd gevestigd hadden. Daarnaast werden er ook westerse publicaties uitgegeven die de koloniale handelsactiviteiten in het oosten in beeld moesten brengen.

²⁴ Zonder auteur, *All about Shanghai. A Standard guidebook*, Shanghai 1938, p. 1.

²⁵ Yuanxu Ge, *Hu you za ji (Miscellaneous notes on visiting Shanghai)*, Sjanghai 1876.

²⁶ Charles Ewart Darwent,, *Shanghai. A handbook for travellers and residents*, Shanghai 1905.

²⁷ Darwent 1905, p. 10.

In 1908 verscheen *Twentieth century impressions of Hong Kong, Shanghai, and other treaty ports of China*²⁸, een werk van de Britse auteurs Arnold Wright en H.A. Cartwright. Het doel van de publicatie was om betrouwbare informatie te verstrekken over de handelsactiviteiten in de uithoeken van het Britse Rijk, in het bijzonder de voor het westen opengestelde havens van China. Meer dan de helft van de import en export van China verliep via deze internationale havens en het handboek toonde een beeld van het dagelijkse leven in een handelshaven en vooral hoe de Britten het zakelijk ten opzichte van hun concurrentie deden. De openstelling van de eerste vijf havens van China was het directe gevolg van de invloed van de Britten in de negentiende eeuw en verdiende daarom volgens de auteurs bijzondere aandacht.²⁹ Het handboek beschreef daarnaast de bezienswaardigheden van Sjanghai en was bedoeld voor een ieder die interesse had in de ontwikkeling van het Britse Koninkrijk.

De reisbeschrijvingen schetsen een beeld van het Sjanghai dat in het begin van de twintigste eeuw beroemd werd over de hele wereld. Naast een beschrijving van de stad met haar belangrijke bezienswaardigheden, beste hotels en restaurants komt er deze auteurs ook een bepaald waardeoordeel naar voren. *All about Shanghai. A standard guidebook*, een reisgids uit 1934, noemde Sjanghai de meeste kosmopolitische stad van de wereld, een walhalla voor reizigers. De stad stond volgens de onbekende auteur in schril contrast met de ouderwetse, rommelige Chinese steden. Sjanghai leek in niets meer op de oude aaneengeschakelde dorpjes, maar was veranderd van een vissersdorp in een moderne stad met geplaveide straten, luxe hotels, gedistingeerde clubs en modern vervoer. Sjanghai bezat een divers karakter, bestond uit uiteenlopende contrasten en kende inwoners uit alle delen van de wereld. Bovendien was Sjanghai volgens de auteur met geen enkele andere stad te vergelijken: 'vital, vibrant, vivacious, strident, turbulent, glowing-Shanghai is the Big Parade of Life of every colour, race, tempo; the bitter end of the long trail for many wastrel souls; the dawn after the dark for the others. Shanghai the incomparable!'³⁰

Het Sjanghai in het begin van de jaren tachtig leek nauwelijks op de oude stad met haar bloeiende handel, veelzijdige bevolking en bruisende nachtleven. De Sino-Japanse oorlog had duidelijk haar sporen nagelaten en de westerse mogendheden waren langzaam uit het straatbeeld verdwenen. Het rijke, wereldlijke tijdperk van de stad had plaatsgemaakt voor een sober karakter. De bevrijding van de Japanse bezetting in 1945 leidde de stad een hele andere richting in en hoewel Sjanghai volgens velen niet echt Chinees was, ontkwam ook zij niet aan hervormingen op nationaal niveau. De eens zo glorieuze stad leek voorgoed haar glans te zijn

²⁸ Arnold Wright and H.A. Cartwright, *Twentieth century impressions of Hong Kong, Shanghai, and other treaty ports of China*, Shanghai 1908.

²⁹ Wright, Cartwright 1908, p. 11.

³⁰ *All about Shanghai* 1938, p. 44.

verloren. Na de openstelling van China in 1978 kwam er weer aandacht voor de stad van buitenlandse toeristen. De beschikbare reisgidsen dateerden echter allen van voor de oorlog. Chinese auteurs zagen de noodzaak om de stad opnieuw te beschrijven en probeerden iets van de oorspronkelijke grandeur terug te vinden. In *In search of old Shanghai* uit 1982 ging de Chinese auteur Pan Ling (1945-) op zoek naar het beroemde Sjanghai van de jaren dertig. Ling richtte zich in haar boek op de overgebleven sporen in het overgebleven Sjanghai die verwezen naar het beroemde verleden van de stad. Ze verbaasde zich in haar inleiding over de snelle verandering van haar geboortestad. De voorspoed die de stad eens zo beroemd maakte, leek slechts in enkele decennia te zijn verloren. Hoewel het boek niet als reisgids bedoeld was, kon het volgens haar wel gebruikt worden als aanvulling op een dergelijk werk.

Sjanghai was volgens *A guide to Shanghai*³¹ uit 1984 voornamelijk een belangrijke industrie- en havenstad, een centrum van wetenschap en technologie dat beschikte over bedrijven in verschillende sectoren.³² De gids behandelde Sjanghai aan de hand van een aantal historische plaatsen en aantrekkelijke bezienswaardigheden voor toeristen, maar van de oorspronkelijke lofzang door westerse reisgidsen in het begin van de twintigste eeuw was nauwelijks meer sprake. Het boek *Scenic spots and historical sites in Shanghai* van de Chinese auteur Jiayou Yang³³, een reisgids uit 1984 toonde de belangrijkste bezienswaardigheden met een duidelijk voorkeur voor de Chinese attracties. De gids behandelde uitgebreid de oude tempels in en rondom de stad en noemde terloops ook nog enkele gebouwen aan de Bund. De reisgidsen uit de jaren tachtig geven onbewust inzicht in de stedelijke veranderingen na de ingrijpende, politieke hervormingen onder het communistische regime en zijn slechts een greep uit de gepubliceerde werken over Sjanghai in de twintigste eeuw.

Dit hoofdstuk probeert aan de hand van diverse handboeken en reisbeschrijvingen een beeld te schetsen van Sjanghai in de loop van de twintigste eeuw. Hoe ziet de stad eruit? Wat moeten bezoekers absoluut niet missen en bovenal, hoe wordt de stad in de literatuur gewaardeerd? De nadruk ligt op de beschrijving van de stad met haar interessante bezienswaardigheden. Het hoofdstuk geeft een visueel beeld van Sjanghai en beschrijft de positieve en negatieve ontwikkelingen die afzonderlijke stadsdelen hebben ondergaan.

2.1 De Bund

Darwent verdeelde de stad in drie districten: het centrale, noordelijk en westelijk district. De Franse Concessie, de Bund en de oorspronkelijke Chinese stad werden apart beschreven. Zijn gids begon met de beschrijving van de Bund. Geen enkele bezoeker van

³¹ Zhang, Wei'e, and Wu, Li, *A guide to Shanghai*, Hong Kong 1984.

³² Zhang and Wu 1984, introductie.

³³ Jiayou Yang, *Scenic spots and historical sites in Shanghai*, Sjanghai 1984.

Sjanghai kon de beroemde Bund overslaan en iedereen die met de boot aankwam, zette zijn eerste stappen op deze promenade. Halverwege de negentiende eeuw bestond de Bund nog uit modderbanken zonder voetpad, bomen of beplanting en vijftig jaar later was het een imposante entree voor iedereen die met de boot in Sjanghai arriveerde. Langs de rivierbanken lag een geasfalteerde rondweg, omringd door een bomenrij die het oog plezierte en bovenal voor schaduw zorgde in de hete zomers. De promenade bood een levendig schouwspel van Chinezen en buitenlanders met op de achtergrond imposante gebouwen in een stijl die niet eerder in China te zien was. Aan de Bund stonden de kantoren van de meeste banken en enkele koopmanshuizen. De bouwstijlen varieerden enorm, maar de meeste gebouwen waren opgetrokken in een classicistische stijl met wit gepleisterde gevels. Volgens Darwent pasten de wit bepleisterde gebouwen beter bij het subtropische klimaat in tegenstelling tot de saaie rode bakstenen gebouwen die toentertijd veelvuldig in de stad verzezen.³⁴

De eerste gebouwen bestonden uit niet meer dan drie verdiepingen, maar de meer recentere structuren hadden meerdere etages als gevolg van de toegenomen waarde van de grond. Enkele vooraanstaande gebouwen waren de Hongkong en Shanghai Bank (1923) door het Britse architectenbureau Palmer en Turner, de Russisch-Chinese Bank (1902) door de Duitse architect Heinrich Becker (1868-1922), de Duits-Aziatische Bank en het Palace Hotel (1907-1909) door het architectenbureau Scott & Carter. Twee gebouwen die volgens Cartwright er uit sprongen waren Club Concordia (1907), een zeer elegant gebouw in de stijl van de Duitse renaissance en het Chinese douane gebouw (1927) door Palmer en Turner in de Tudor stijl, in groen en rode steen.³⁵ Naast deze gebouwen was er nog een belangrijke rol weggelegd voor de Shanghai Club (1910). Hoewel het gebouw architectonisch volgens Darwent verre van interessant was, nam het een belangrijke plek in voor sociale en zakelijke interactie. De Shanghai Club was de meest vooraanstaande dependance voor de uitheemse, sociale gemeenschap.³⁶

Aan de noordzijde van de Bund bevonden zich de openbare tuinen, op de voormalige plek van het Britse consulaat, en de Garden Bridge die het centraal gelegen district scheidde van het noordelijke gelegen Hongkew district. Vanaf deze houten brug uit 1873 had men een interessant uitzicht op het dagelijkse Chinese leven en de duizenden schepen die de wateren rond Sjanghai doorkruisten. In 1908 werd met de introductie van de tram deze houten brug vervangen door een stalen constructie. De openbare tuinen waren een geliefde rustplek om te verblijven en stonden vol met uit Europa geïmporteerde bloemen en planten. Aan de noordkant van de brug, richting het Hongkew District, stond het Astor House. Dit beroemde hotel stond op

³⁴ Darwent 1905, pp. 5-6.

³⁵ Wright, Cartwright, 1908 pp. 373-375.

³⁶ Darwent 1905, p. 10.

de hoek van Broadway en Whangpoo Road en bekleedde een prominente plek. De architectuur uit 1846 voegde allerm minst iets toe aan de faam van het hotel en daarom werd het hotel in 1910 grondig verbouwd, zodat het zich kon meten met de andere gebouwen aan de Bund.³⁷ Het Astor House is inmiddels hernoemd tot het Swatch Hotel.

De auteur van *All about Shanghai. A Standard Guidebook* roemde de magische transformatie van de Bund van modderige zandbank tot een van de mooiste stedelijke entrees van de wereld, met aan de ene zijde een indrukwekkende straatgevel en aan de andere zijde de Huangpu rivier. Dit was het eerste wat de reiziger zag die arriveerde per schip en menig bezoeker zou onder de indruk zijn van de bedrijvigheid op de Bund.³⁸ De eerste blik op de Bund was een ideale referentie voor de rest van de stad. De diversiteit van Sjanghai werd duidelijk in de bonte stoet van voertuigen die de Bund passeerden: een mengeling van trams, bussen, auto's, motoren, rijtuigen en riksjas zorgden voor een kleurrijk mozaïek, representatief voor het veelzijdige karakter van Sjanghai.³⁹ Eind jaren dertig verscheen er echter ook een kritisch geluid over de beroemde promenade. In een reisbeschrijving van China, *Journey to a War*, beschreven de Britse dichter Wystan Hugh Auden (1907-1973) en de Brits-Amerikaanse schrijver Christopher Isherwood (1904-1986) hun visie van Sjanghai. Volgens hen was de Bund niet meer dan een groot decorstuk om de achtergelegen stad te verbloemen: 'Seen from the river, towering above their couchant guardian warships, the semi-skyscrapers of the Bund present, impressively, the facade of a great city. But it is only a facade.'⁴⁰ Achter deze façade bevond zich een vieze, rommelige stad zonder ergens een ruime laan of een groot park.⁴¹

De Bund heeft gedurende de periode 1937-1978 nauwelijks een verandering ondergaan. Een wandeling op deze promenade in de jaren tachtig bracht je terug in de tijd. De aanwezige architectuur was een overblijfsel van het Sjanghai in het begin van de twintigste eeuw. Ling noemde het Douanegebouw, de Hong Kong en Shanghai Bank als meest imposante gebouwen aan de Bund. Over de Shanghai Club was ze echter minder enthousiast. Volgens haar was het gebouw enkel een transplantatie van 'the snobbish traditions of the London Club' op Chinees grondgebied.⁴² Hoewel Yang afzonderlijke gebouwen aan de Bund van grote architectonische waarde achtte, klonk er eveneens een kritisch geluid. De Bund was volgens hem voornamelijk een uiting van Chinees meester-vakmanschap in plaats van westerse grandeur: 'The buildings on the Bund are a monument to the craftsmanship and artistic skills and the infinite ingenuity of the

³⁷ Wright and Cartwright 1908, p. 392.

³⁸ *All about Shanghai* 1938, p. 44.

³⁹ Carl Crow, *Handbook for China*, Shanghai 1933, p. 145.

⁴⁰ Wystan Hugh Auden and Christopher Isherwood, *Journey to a war*, New York 1938, ongepagineerd.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Ling 1982, p. 41.

Chinese working class'.⁴³ *A Guide to Shanghai* noemde de Bund tenslotte nauwelijks. De gids beschreef het naoorlogse, industriële karakter van de waterkant. De skyline aan de Huangpu rivier werd volgens de auteurs bepaald door een combinatie van fabrieken, scheepswerven en hoge gebouwen in tegenstelling tot de beroemde classicistische gebouwen voortkomend uit de internationale handel van Sjanghai in het begin van de twintigste eeuw.⁴⁴ Dit is een opmerkelijk verschil met de eerder genoemde reisbeschrijvingen. In hoofdstuk zes zal ik hier verder op in gaan.

2.3 De Internationale concessie

Na het doorkruisen van de Bund kwam men in het centrale district, voorheen de Britse concessie. In grote lijnen was het onderste gedeelte tussen de Bund en Kiangse Road niet-Chinees, de rest richting Thibet Road was vrijwel geheel Chinees. De belangrijkste doorgang in het centrale district was Foochow Road. Je vond hier modieuze opium winkels, Cantonese theehuizen en eersteklas Chinese restaurants. Volgens Darwent was Foochow Road het Piccadilly Circus van China en beroemd in heel het Britse Koninkrijk.⁴⁵ De internationale concessie, een samengaan van de voormalige Britse en Amerikaanse concessie, werd ook wel *Model Settlement* genoemd, het grote voorbeeld voor de andere districten.⁴⁶

Ten noorden van Nanking Road bevond zich de kerk van de Heilige Drie-eenheid, de zetel van de Anglicaanse bisschop in midden China. Darwent noemde het de mooiste kerk in het oosten en in contrast met de moderne omringende gebouwen vormde volgens hem een indrukwekkende verschijning.⁴⁷ De oorspronkelijke kapel werd vervangen door een ontwerp van de Britse architect Sir Gilbert Scott (1811-1878) in 1869. De beste winkels, zowel inheems als uitheems, vond je op Nanking Road, de meeste beroemde winkelstraat van Sjanghai. Deze straat evenaarde de drukte en bedrijvigheid van de Bund. Naast diverse winkels vond je hier traditionele, Chinese theehuizen met houten snijwerken in de gevel.

Nanking Road is altijd de belangrijkste winkelstraat van Sjanghai geweest, niet alleen vanwege de vele winkels met de meest uiteenlopende handelswaar, maar vooral omdat de straat een voor China onbekende moderniteit uitstraalde. Nanking Road werd gedomineerd door de *Big Four*, oftewel de vier grootste warenhuizen die door Chinese families waren opgericht: de Sincere (1917), de Wing On (1918), de Sun Sun (1926) en de Sun (1936). De Sincere bestond uit zes verdiepingen met op de bovenste etage een imposante klokkentoren. Het gebouw bevond zich op de hoek van Nanjing Road en Zhejiang Road en was georiënteerd naar de Bund. De Wing

⁴³ Yang 1984, p. 39.

⁴⁴ Zhang and Wu 1984, p. 80.

⁴⁵ Darwent 1905, pp. 18-19.

⁴⁶ Wright and Cartwright 1908, p. 372.

⁴⁷ Darwent 1905, p. 22.

on bestond uit twee gebouwen waarvan het eerste gebouw dateerde uit 1918, naar een ontwerp van Palmer en Turner en het tweede gebouw uit 1933, naar een ontwerp van Eliott Hazzard (†1943). Na de bevrijding in 1945 werd de naam van de winkel veranderd in de No. 10 Department Store. De beroemde warenhuizen zijn inmiddels van naam veranderd, maar ze zijn nog altijd intact en vormen nog steeds het winkelhart van Nanking Road.

Nanking Road werd in een oostelijk en westelijk gedeelte gescheiden door Tibet Road. Aan het einde van Nanking Road lag de Recreation Ground, het gebied voor recreatie en sport. Dit gebied was vooral een ontmoetingsplek. De Race Club, de Cricketclub de Golf Club en de Country Club waren de sociëteiten waar de uitheemse bevolking zich graag liet zien. Met name de Country Club werd een steeds belangrijker sociaal centrum, nadat de Shanghai Club aan de Bund zich meer tot een zakencentrum had ontwikkeld. De Country Club was architectonisch gezien een fraai gebouw in een neoclassicistische stijl. Vooral de façade aan de zuidkant met haar zuilengalerij en de omliggende tuinen waren van ongekende schoonheid.⁴⁸ Via de Recreation ground kwam je op de Bubbling Well Road, een lange weg die zich uitstreckte tot in de meest geliefde woonwijken die Sjanghai kende. Voorheen was Bubbling Well Road een privéweg naar de voormalige racebaan, maar in de jaren twintig was de straat voor veel inwoners een mooie zondagsrit in de buitenwijken van de concessie. De weg was omringd door imposante bomen en charmante huizen en de mix van oude en nieuwe, zowel buitenlandse als Chinese gebouwen maakte deze laan zo bijzonder. Eenvoudige traditionele boerderijen stonden zij aan zij met luxe Europese villas.⁴⁹ Dit was de buurt waar de rijke Europeanen woonden. De vroegere renbaan die aan Bubbling Well Road lag, is echter verloren gegaan. De Race Club werd het onderkomen van de gemeentelijke bibliotheek in 1952 en later het kunstmuseum van Sjanghai. De helft van de renbaan is omgevormd tot het Renmin People's Park en de andere helft vormt Renmin Square, een uitgestrekt betonnen plein.⁵⁰ Het plein staat tegenwoordig representatief voor het culturele hart van Sjanghai met de opening van het Shanghai Museum in 1996 en het Grand Theatre in 1998.

Ten zuiden van Nanking Road West, waar de straat kruist met Taixing Road, lag een goed onderhouden park bekend als Zhang Gardens. In deze buitenwijk kwamen vele inwoners om te relaxen, maar ook om te flaneren in hun mooiste kleding. Deze belangrijke recreatieplek was eveneens volledig verdwenen door de concurrentie met andere tuinen en plekken van vermaak, zoals het entertainmentcentrum de 'Great World' (1923). De tuin bestond uit vijvers, rotspartijen en bamboebossen met aan de rand van het park een gebouw in een moderne,

⁴⁸ Darwent 1905, p. 33.

⁴⁹ Darwent 1905, p. 33.

⁵⁰ Ling 1982, pp. 52-60.

Europese stijl: de Arcadia Hall.⁵¹ Het gebouw was opgetrokken in baksteen en bevatte een toren, meerdere koepels en fraaie ornamenten. De geliefde tuin is inmiddels een marktplaats en doet volgens Ling niet meer aan het fraaie park denken: 'it has completely dissapeared. But in its heyday it was where the very best folk in town came to loiter, genteel in silks and caps and fluttering fans. A large mansion in foreign design was set delectably behind a spacious park, lined thickly on both sides by tall and stately trees.'[...] The crowds liked the gardens so much that they would linger till well after dark, when the lights would spangle, the singsong girls trill, and the occasion fireworks display or magic lantern show detain them right up to midnight.'⁵²

Verder ten westen lag tussen Nanking Road West in het noorden en Yan'an Road ten zuiden een perceel met daarop het monumentale gebouw van de Shanghai Industrial Exhibition Hall (1954). Op oude kaarten van Sjanghai bevond zich hier Hardoon Park, vernoemd naar de Joodse zakenman Silas Hardoon (1851-1931) die hier zijn villa had. Hardoon kwam op jonge leeftijd zonder geld naar Sjanghai en had zich door middel van handel in opium en vastgoed een fortuin verworven. In Hardoon Park had Hardoon en zijn vrouw Luo Jialing drie verschillende huizen, een centrum voor boeddhisme, volières voor vogels en een Chinese tuin met paviljoens, rotsen, bruggen en kunstmatige meertjes.⁵³ In 1914 richtte hij in Hardoon Park een school op voor Chinese kinderen, waar hij zijn voorliefde voor de ethiek en de ceremonies van de verloren Chinese geschiedenis door middel van oude spelen en confucianistische gebruiken kon overbrengen. Met zijn donatie werd een Joodse synagoge gebouwd, de Beth Aharon Synagogue (1928) aan Museum Road, volgens Ling architectonisch gezien een interessant gebouw vanwege zijn vormenspel. Hoewel het gebouw nog bestaat, heeft het veel van zijn oorspronkelijke gedaante verloren: 'This architecturally interesting building, with its combination of sharp corners and smooth curves, was subsequently turned into a museum. It may still be found on Huqiu Road, but with its top lopped off, its lower portion turned into a wall, and the rest reconstituted as a factory'.⁵⁴

Tijdens de tweede Sino-Japanse oorlog is het erfgoed van Hardoon volledig verloren gegaan. Een brand in Hardoon Park had alles, met uitzondering van de fundering van de fontein bij de zuidelijke poort, in as gelegd. Enkel herinneringen verbinden nog de naam van Silas Hardoon aan Tongren Road, de voormalige Hardoon Road. Ling veracht min of meer de recente invulling van het gebied en de verschijning van het huidige gebouw, de Shanghai Industrial Exhibition Hall. Het gebouw is volgens haar een uiting van de Japanse bezetting: 'The place lingers now only in the memory, like some dream of vanished splendor, or some folly. [...] But for

⁵¹ *Shanghai Guide* < http://www.shme.com/old_shanghai/travelsv_1.htm > (18 mei 2011).

⁵² Ling 1982, p. 69.

⁵³ Ling 1982, pp. 71-72.

⁵⁴ Ling 1982, p. 73.

the most part his traced have been smothered by the heavily official air of the Shanghai Industrial Exhibition Hall, whose sheer awfulness is perhaps explained by it having originally built as a monument to Sino-Sovjet friendship.⁵⁵ Een ander belangrijk gebouw in de omgeving was het voormalige Laozha Politiebureau, nu de Peiguang middelbare school. Het politiegebouw huisde in een groots gebouw, waar het mogelijk was om gevangenen in hun kooi te bekijken.

Het noordelijk district van de internationale concessie besloeg het gedeelte tussen de twee kleinere rivieren Soochow Creek en Hongkew Creek. Dit gedeelte werd vaak als niet interessant afgedaan, maar volgens Darwent was dit district juist karakteristiek voor Sjanghai. In het noordelijk district leefden Chinezen en uitheemse inwoners volledig geïntegreerd. De handel bloeide hier enorm en er was geen sprake van een enclavevorming in tegenstelling tot andere delen van de stad. Deze mengeling zorgde volgens hem voor een aantrekkelijk straatbeeld: 'At any rate, it certainly add to the interest and picturesqueness of life in Shanghai, where Chinese habits may often be studies as well as in a native city.'⁵⁶ Binnen dit district waren er drie bezienswaardigheden niet te missen: de Temple of the Queen of Heaven, het gildehuis van de Shanxi bankiers en het gerechtshof. Met name het Gildehuis aan Boone Road uit 1892 behoorde vanwege het fijne Chinese houtsnijwerk en sculpturen tot 'the most sumptuous Chinese building in the Settlement.'⁵⁷ De gebouwen aan Boon Road zijn inmiddels het slachtoffer geworden van sloopacties voor geplande nieuwbouw.

2.4 De Franse concessie

De Franse concessie bevond zich in het midden tussen de Avenue Edward VII in het noorden en de oude Chinese stad in het zuiden. Het Franse consulaat (1895) was een van de noemenswaardige gebouwen binnen de Franse concessie. Het gebouw in een moderne, koloniale stijl met grote veranda stond in het verlengde van de Bund, maar werd eind jaren zeventig van de twintigste eeuw gesloopt. De Franse Bund, die overging in de Chinese Bund, was volledig gewijd aan de handel. Volgens Darwent bestond er geen betere plaats om een beeld te krijgen van de handelsactiviteiten in Sjanghai.⁵⁸ Het Franse stadhuis werd als een ander interessant gebouw genoemd. Voor wie het Chinese leven wilde ervaren zonder invloeden van buitenlandse bevolking moest de Quai des Fosses en de Quai de la Breche aflopen, de weg langs de omwalling van de oude Chinese stad. Het dagelijkse Chinese leven zou de toerist verwonderen. De gracht rond de omwalling liet anno 1905 de bezoeker een heel ander stukje

⁵⁵ Ling 1982, p. 75.

⁵⁶ Darwent 1905, p. 41.

⁵⁷ Wright and Cartwright 1908, p. 379.

⁵⁸ Ling 1982, p. 95.

Sjanghai zien in relatie tot de vooraanstaande concessies: 'The water in the moat is of the filtiest description, yet the people wash their rice in it, and cook with it, and live.'⁵⁹

De Franse concessie stond nog in het begin van de twintigste eeuw nog in de kinderschoenen. Het gebied besloeg slechts enkele hectare in die tijd en was noodlottig ingeklemd tussen de Internationale concessie en de oude Chinese stad. Aan de Rue de Montauban vond je echter nog enkele interessante Europese gebouwen, waaronder Hotel de Colonies, het Franse postkantoor, het vrouwenklooster en de rooms-katholieke kerk van St. Jozef.⁶⁰ Hoewel de Franse concessie nog niet ver ontwikkeld was, complimenteerde Darwent toch de Franse raad die veel nieuwe wegen had gecreëerd in het achterland, wegen die aansloten op het wegennet van de Internationale concessie en die uitnodigden tot een wandeling of een rondrit.⁶¹

De belangrijkste straat was Avenue Joffre en liep oostelijk geheel tot aan de Chinese stad waar het de Rue Ningbo werd. Rue Ningbo was genoemd naar het Ningbo gilde, de grootste etnische minderheid in Sjanghai. Wanneer men in het oude Sjanghai een bedrijf wilde starten buiten zijn of haar eigen huis, moest men lid worden van een gilde dat zich in dezelfde bedrijfstak bezighield. Het gilde ging echter veel verder en vormde een hechte gemeenschap die ook scholen, ziekenhuizen en begraafplaatsen opzette.⁶² Het gebied was in de jaren tachtig toegekomen aan vastgoedontwikkelaars en de oorspronkelijke verhoudingen binnen de gemeenschap waren verdwenen. De bestaande bebouwing werd de dupe van een saneringsproject en in de jaren tachtig werd hier Huangpu Stadion gebouwd. De toegangspoort van het Ningbo gilde is wel bewaard gebleven.

Het Franse gedachtegoed was vrij snel verdwenen nadat de CCP in 1949 het gezag overnam in Sjanghai. Alle buitenlandse straatnamen werden vervangen en de straten die verwezen naar Franse gezaghebbers droegen nu Chinese namen. De door bomen geflankeerde lanen herinneren echter nog aan de eerste Franse bewoners die ze geplant hebben. De lanen werden in de jaren tachtig gekenmerkt door volle waslijnen en een laag stof over de oorspronkelijke Franse architectuur. Het revolutionaire Sjanghai had daarentegen ook diverse interessante bezienswaardigheden in de Franse concessie nagelaten. Diegene die op zoek gaat naar plaatsen waar historische gebeurtenissen hebben plaatsgevonden komt volgens Ling niet bedrogen uit: 'Here is where the May Fourth Movement took wings; there, China's greatest modern writer spent his last days; here Buddhist superstitions thrived, there Roman Catholicism

⁵⁹ Darwent 1905, p. 101.

⁶⁰ Wright and Cartwright 1908, p. 380.

⁶¹ Darwent 1905, p. 105.

⁶² Ling 1982, pp. 80-81.

reigned. Upon this site young poets had been martyred, from that soil a westernized intelligentsia had grown.’⁶³ In juli 1912 verzamelden afgezanten van diverse communistische groepen uit China zich in Sjanghai voor een bijeenkomst. Tijdens dit congres werd de Chinese Communistische Partij, de CCP, opgericht. Het oorspronkelijke residentiële huis aan de Xingye Road waar dit memorabele moment plaatsvond, is nu veranderd in een museum. Het huis werd na de bevrijding in oorspronkelijke staat teruggebracht, evenals het interieur en de meubels. In 1962 werd het gebouw door de staat aangewezen als cultuurhistorisch erfgoed.

Naast dit gebouw is ook het huis van een van China’s meest beroemde revolutionairen Sun Yat-sen (1866-1925) in een museum veranderd. Sun Yat-sen wordt ook wel gezien als de vader van de Chinese republiek. Aan het einde van Xiangshan Road kunnen de bezoekers het huis met originele meubels zien. Dit huis werd in 1961 aangewezen als cultuurhistorisch erfgoed.⁶⁴ Een ander belangrijk monument dat refereert aan het revolutionaire verleden van Sjanghai is de tombe van de schrijver Lu Xun (1881-1936) in Hongkou Park en de opgerichte Zou Taofen Memorial Hall aan de Chongqin Road. Lu Xun was een belangrijke filosoof die aan de basis stond van de moderne Chinese cultuur. In Hongkou Park is zijn levensverhaal voor het publiek tentoongesteld.⁶⁵ Villa Moller aan de Shaanxi Road is een van de weinige villa’s die zijn overgebleven uit de Franse concessie, doordat het huis gedurende 1940-1949 het hoofdkwartier was van de communistische jeugd partij. Het huis van de Brits-Zweedse zakenman Eric Moller (oogt als een gotisch kasteel en komt voort uit de samenwerking van meerdere architecten. Het duurde tien jaar voordat het gebouw af was en gedurende die tien jaar is het ontwerp veelvuldig veranderd. Het huis is in 2002 heropend als een hotel met vijfenveertig kamers. Villa Moller is een uniek gebouw en een sprekend voorbeeld van de uitheemse architectuurstromingen die zich in de jaren dertig van de twintigste eeuw in Sjanghai bevonden.⁶⁶

2.5 De Chinese stad

Om de historische Chinese stad te bezoeken had men een lokale gids nodig. Een gids was noodzakelijk om wegwijs te raken in de wirwar van kleine steegjes en een kaart zou weinig helpen. Sommige bezoekers en zelfs inwoners zullen nooit dit gedeelte van Sjanghai hebben bezocht vanwege de verschrikkelijke stank waar ze van hadden gehoord. Een avontuurlijke reiziger diende zich er volgens Darwent niet van te weerhouden om de stad te bezoeken. Hij noemde het zelfs een grote fout wanneer een reiziger of zelfs inwoner dit gedeelte van de stad niet bezocht. De Chinese Bund was opgetrokken in 1894 nadat een grote brand ruim vijfhonderd

⁶³ Ling 1982 p. 101.

⁶⁴ China Travel and Tourism Press, *China. Shanghai*, Beijing 1983, pp. 14-18.

⁶⁵ Zhang and Wu 1984, pp. 74-79.

⁶⁶ Anne Warr, *Shanghai Architecture*, Sydney 2007, p. 142.

huizen had verwoest. Vanuit de Chinese Bund had je een goed uitzicht op de vele boten op de rivier waar een groot gedeelte van de bevolking van Sjanghai leefde. Naast de watertoren stonden diverse bijzondere gildehuizen, waarvan de Mosang Way Wuay de mooiste was. Dit huis behoorde tot het gilde van de houtbewerkers en bevatte mooie houtsnijwerken en muurreliëfs. Het Cantonees Gildehuis was eveneens een fraai voorbeeld van Chinese architectuur met een uitzonderlijk groots entreeplein. Vanaf dit plein was het mogelijk om de gehele façade van een karakteristiek Chinees gebouw te zien.⁶⁷

De historische Chinese stad werd omringd door een muur van drie en een halve kilometer lang en negen meter hoog. Deze muur werd aan het einde van de zestiende eeuw gebouwd tegen invallen van Japanse piraten. De beste manier om de ommuurde Chinese stad binnen te gaan was via de noordelijke poort, aan het einde van de Rue Montaban. Binnen de ommuring openbaarde er zich volgens Darwent een compleet andere wereld: 'We have now left the twentieth century, and gone back 4000 years in time. The scene inside the walls is no doubt very much like the scene inside a gate of Jerusalem in David's time. All is of the old, old world, which must appeal to any visitor in Biblical times.'⁶⁸ Een stap door de noordelijke poort leek als een stap terug in de tijd.

Via de poort kwam men terecht in een labyrint van nauwe straatjes, huizen van slechts twee verdiepingen hoog, winkeltjes en werkplaatsen geopend naar de straat toe. Na het doorkruisen van het eerste plein in oostelijke richting belandde je in de beste straat van de Chinese stad. In deze straat bevonden zich allerlei soorten winkels waar de mooiste producten ter plekke werden gemaakt. In de zomer, wanneer de smalle straat was bedekt met een blauwe gloed van de viezigheid en warmte, had het de uitstraling van een bazaar. Van de ommuurde stad was in de jaren tachtig niet veel meer over. De opeenvolgende oorlogen hadden sommige delen van de stad veranderd in een ruïne en corrosie had het overige gedeelte aangetast. De stadsmuur was al in 1912 afgebroken en de omringende gracht had plaatsgemaakt voor een rondweg. Toch was het volgens Ling niet moeilijk om je het oude straatbeeld voor de geest te halen. Het stratenpatroon van Sjanghai typeerde zich door een brede lange straat die aan beide kanten overliep in kleine donkere steegjes afgesloten met een houten poort. De steegjes bestonden uit kleine, lage huizen en zorgden voor lange donkere passages met aan de straatzijde open winkels en stoffen uithangborden, afgewisseld met waslijnen. Deze zogenaamde *lilong* huizen waren jarenlang kenmerkend voor het typische Chinese straatbeeld.⁶⁹ Het bouwtype was in de jaren tachtig echter sterk verouderd en voldeed niet langer aan de moderne

⁶⁷ Wright and Cartwright 1908, p. 383.

⁶⁸ Darwent 1905, p. 114.

⁶⁹ Ling 1982, pp. 23-24.

leefomstandigheden. Vele wijken werden zonder pardon gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouw waardoor een groot deel van het oorspronkelijke karakter van het Chinese straatbeeld verloren is gegaan.

Temidden van de verschillende drukke straatjes lag het beroemde Chinese theehuis, Woo Sing Ding. Dit theehuis was wellicht het meest interessante gebouw in de Chinese stad. Met name de setting van het theehuis met de vijvers en omringende tuinen vormden samen een mooi ensemble.⁷⁰ De tuinen stonden vol met verrassingen, doorkijkjes en een tiental kleine paviljoens. Het theehuis ontbrak in geen enkele reisgids en een wandeling door deze tuinen was vooral een manier om te ontsnappen uit het drukke stadsleven: *‘To walk among them is like entering a Chinese painting.’*⁷¹ Hoewel de tuinen sinds de openstelling van de stad in 1842 meerdere malen schade hebben geleden door gewapende conflicten, zijn ze nog altijd intact. In 1956 had de regering een fonds ingesteld om de tuinen volledig te renoveren en haar oude elegantie terug te brengen. De tuinen worden nu nog steeds gewaardeerd om haar harmonie, symmetrie en proporties.⁷²

Naast het theehuis was ook de stadstempel en de Confuciaanse Tempel de moeite van het bezoeken waard. De stadstempel was volgens Ling meer dan alleen een plek van religie. De tempel vormde het centrum van de bedrijvigheid in de stad met allerlei festivals en handelsactiviteiten. De tempel lag tussen vele drukke theehuizen en specialistische winkels en was een ontmoetingsplek voor de Chinezen. De Confuciaanse Tempel bevond zich in een groot ommuurd gebied. De uit hout gesneden daken van de verschillende tempels torenden echter boven deze muur uit en zorgden voor een visueel spektakel. Een ander bezienswaardigheid was het Chinese gerechtshof, waar gevangenen in kooien werden tentoongesteld, gemarteld of zelfs publiekelijk terechtgesteld. Een bezoek aan de Chinese stad was vooral een bezoek aan het andere gezicht van Sjanghai dat niet te vergelijken was met de strikt georganiseerde buitenlandse concessies. Hoewel de Confuciaanse tempel en de stadstempel nog altijd belangrijke bezienswaardigheden voor toeristen zijn, is de omgeving rondom de tempels ingrijpend veranderd. De kleine vieze straatjes hebben plaatsgemaakt voor ruime, schone voetgangersgebieden met toeristische winkelstraten. Deze verandering zal in hoofdstuk vijf nader aan bod komen.

⁷⁰ Wright and Cartwright 1908, p. 383.

⁷¹ Zhang and Wu 1984, p. 53.

⁷² Yang 1984, pp. 3-5.

3. Haipai

'jing pai is like a fair lady, while *hai pai* is like a modern babe.'⁷³

Het belang van Sjanghai in de jaren dertig van de twintigste eeuw lag in de zogenaamde *Haipai*, Shanghai's stijl. *Haipai* werd gerelateerd aan de kosmopolitische cultuur van het moderne Sjanghai en werd gebruikt door een groep schrijvers uit Beijing om schrijvers uit Sjanghai te bekritisieren vanwege hun westerse, commerciële levensstijl.⁷⁴ Het begrip *Haipai* stond voor rebels terwijl het tegenovergestelde *Jing pai*, Beijings' stijl, het traditionele China vertegenwoordigde. De begrippen stonden representatief voor de tweedeling die binnen de Chinese cultuur was ontstaan. *Haipai* verwees naar het moderne leven en beperkte zich niet alleen tot de literatuur, maar uitte zich in architectuur, kunst, taal, rituelen en gebruiken. Het kosmopolitisch karakter toonde zich daarnaast in winkels met allerlei curiositeiten -werkelijk elk product was beschikbaar- en de oprichting van tientallen nationale verenigingen. *Haipai* was de perfecte balans tussen Chinese tradities en westerse gebruiken; een veelzijdige mix tussen oost en west die volgens Bergère karakteristiek was voor het moderne Sjanghai van de twintigste eeuw: "The key to the singularity of Shanghai lay in the rise of Haipai as much as it did in the town's economic success and social transformations. Haipai, or "the Shanghai Style," was the very expression of the commercial and cosmopolitan culture of modern China."⁷⁵

Sjanghai kende in haar glorie dagen een bruisend uitgaansleven en het was misschien wel het veelzijdige entertainment waarmee de stad haar *Haipai* beroemd, dan wel berucht had gemaakt. Sportactiviteiten vormden gedurende de dag de basis van het sociale leven en de renbaan vormde het hart van de verschillende sociëteiten. De races met windhonden waren veruit het meest populair en op meerdere locaties konden de *Shanghaianders* aan hun trekken komen. Zo was er het Luna Park in de internationale concessie, maar de grootste van allemaal was de Canidrome op de kruising van de huidige Shaanxi Road en Yongjia Road. De Canidrome was het grootste, meest bruisende stadion met een capaciteit van 50.000 toeschouwers, voorzien van luxe eet- en balzalen. Hoewel er geen hondenraces meer worden gehouden, is het gebouw bewaard gebleven. De Canidrome werd na 1949 gebruikt door de CCP die het gebouw reconstrueerde voor publieke rechtspraak en massale executies. Na het communistisch bewind bleef het gebouw intact en werd het complex een centrum voor conferenties, theater en film.⁷⁶

⁷³ Shenglang Xu, *The Culture of Shanghai. Beijing*, < http://www.chinaculture.org/gb/en/2006-08/28/content_85051_2.htm >, 2009 (23 mei 2011).

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Bergère 2009, p. 242.

⁷⁶ Ling 1982, p. 91.

Na zonsondergang waren er opties voor entertainment te over: filmhuizen met Hollywood films, toneelstukken, concerten, cabaret, Chinese opera en ook pikant getint vermaak in de vorm van bordelen en nachtclubs. Een belangrijk gebouw voor dit aanzien van Sjanghai was het theater op Maoming Road South, voorheen Rue Cardinal Mercier. Dit gebouw was de derde en laatste residentie van de amateur toneelclub en een favoriet adres van de Britse inwoners. Het ontwerp was voltooid in 1931 en bestond uit een gebouw van baksteen met subtiële details in pleisterwerk. De ramen met balustrades boven de ingang deden denken aan de Beaux-arts stijl, een stroming afkomstig uit Frankrijk aan het eind van de negentiende eeuw. Volgens Ling was de staat van het gebouw in de jaren tachtig nog maar 'a pale shadow of its former self'.⁷⁷ In 2003 is het gebouw na renovatie opnieuw geopend als theater.

Het belangrijkste centrum van entertainment was echter the *Great World*, een plek voor extravagant amusement op de kruising van Thibet Road met Yan'an Road, voorheen Avenue Edouard VII. Dit imposante gebouw uit de jaren twintig was het middelpunt van vermaak: 'Nowhere was old Shanghai's taste for vulgar pleasure more completely satisfied than in the Great World [...]'⁷⁸. Zes verdiepingen boden de inwoners van Sjanghai elk denkbare vorm van vermaak. Hoewel de plek, die sinds 1974 Shanghai Youth Palace heet, nog steeds bruist van de bezoekers, is de atmosfeer grondig veranderd. Waar vroeger een vrouw niet alleen binnen ging, tenzij ze op zoek was naar mannelijke klanten, is het vandaag de dag een entertainmentcentrum voor de hele familie.⁷⁹ Josef van Sternberg, een Hollywood regisseur die Sjanghai in de jaren dertig had bezocht, beschreef in zijn memoires *Fun in a Chinese Laundry* het centrum als een waar entertainment walhalla: "The establishment had six floors to provide distraction for the milling crowd, six floors that seethed with life and all the commotion and noise that go with it, studded with every variety of entertainment Chinese ingenuity had contrived."⁸⁰

Dit extravagante leven was echter niet voor iedereen toegankelijk. De rijkere klassen konden zich inmengen met de buitenlandse inwoners en luxe faciliteiten, maar de meeste Chinese inwoners leefden in armoede en vreselijke condities. Voor hen was het moderne Sjanghai een illusie en was de stad slechts het decor om te overleven. De publieke parken in de concessies waren voor de Chinezen uit de traditionele wijken de enige mogelijkheid om in contact te komen met het exotische leven van de buitenlandse bevolking. Deze plekken kenden een gemixte clientèle van Chinezen en westerlingen uit alle lagen van de bevolking in tegenstelling tot de luxe clubs en herengenootschappen aan de Bund die enkel voor de elite toegankelijk waren.

⁷⁷ Ling 1982, pp. 89-91.

⁷⁸ Ling 1982, p. 94.

⁷⁹ Warr 2007, p. 162.

⁸⁰ Jozef von Sternberg, *Fun in a Chinese Laundry*, London 1966, pp. 82-83.

Het nachtleven met een overvloed aan drank en opium had ook een keerzijde met de vele nauwe straatjes waarin zich onguere types begaven. De Rue Zhu Baoshan, bijgenaamd *Blood Alley*, was zo'n straatje waarin dronken nachtbrakers en zeelui zich ophielden. Volgens Ling droegen deze straatjes niettemin bij aan de roem van het oude Sjanghai en het verdwijnen ervan zag zij als een grote teleurstelling voor de huidige stad: 'Nothing at all of the old flashiness survives today. The alley is now in a state almost total dereliction, the downstairs part of once lovely buildings turned into workshops for broken down buses.'⁸¹ Sjanghai stond voor alles wat er in de wereld beschikbaar was, zowel goed als slecht.

3.1 Religieus Sjanghai

Sjanghai was naast een paradijs voor entertainment ook een belangrijke stad voor religie. Sjanghai stond open voor iedereen en met de komst van reizigers van over heel de wereld kregen talloze godsdiensten een eigen plek binnen de Chinese cultuur. Met name Christelijke missionarissen, afkomstig uit Europa, zagen de opening van de haven in 1842 als het begin voor de verspreiding van hun geloof in het oosten. De evangelische traditie was sterk in Sjanghai en de missionarissen vormden veelal de kern van de vroege concessies. Hoewel er nog steeds duidelijk aanwijsbare overblijfselen van het christendom te vinden zijn, was volgens Pang Ling die drijvende religieuze kracht uit het begin van de twintigste eeuw nauwelijks meer waarneembaar.⁸² Enkele overblijfselen van het christendom zijn de Romaanskatholieke kathedraal aan de Xinle Road, de kerk van de Amerikaanse gemeenschap (1920) aan Hengshan Road, de kathedraal van Sint Ignatius (1906-1910) in Xujiahui en de eerder genoemde Kerk van de Heilige Drie-eenheid (1866) naar een gotisch ontwerp van Sir George Albert Scott aan Jiujiang Road.

Naast het christendom nam het boeddhisme binnen het religieuze Sjanghai een belangrijke plaats in. Deze godsdienst kende een grote bloei aan het einde van de Song Dynastie (960-1279), maar de daaruit volgende kloosters en relieken zijn inmiddels veelal uit het straatbeeld verdwenen. De Longhua pagode (242 v. Chr.) en de Jade Buddha tempel (247 v. Chr.) behoren tot het belangrijkste erfgoed van het boeddhisme in Sjanghai. Hoewel het gebied van Longhua aanzienlijk verwoest is door de verschillende oorlogen, heeft men na 1949 de pagode gerestaureerd en de omringende perziktuinen opnieuw aangelegd. Het heeft sindsdien haar oude glorie weer verworven en er zijn zelfs plannen om de pagode, het bijbehorend stadje en het park samen te voegen tot een groot recreatief gebied.⁸³

⁸¹ Ling 1982, p. 83.

⁸² Ling 1982, p. 115.

⁸³ Yang 1984, p. 19.

Volgens Ling was vooral de Jade Buddha tempel meer dan alleen een overblijfsel of een toeristische attractie: 'Popular religion has long lost its force in Shanghai, but the Yu Foor Jade Buddha Temple in Anyuan Road has not completely degenerated into a mere tourist spectacle. [...] The temple stands touchingly for the present regime's concession – with an eye on the tourist trade- to "Chinese tradition".'⁸⁴ Yang was ook vol lof over de tempel en noemde het een veelbezochte plek voor zowel de lokale bevolking als toeristen. Het tempelcomplex stond bekend om haar bezit van twee uitzonderlijke Boeddha beelden van jade, maar ook de gebouwen van het complex waren volgens de auteur een bijzonder fraaie toevoeging aan de stad: 'its yellow walls, corbelled eaves, superimposed roofs and screen wall in front of the temple gate all make it magnificent in appearance and present a rare sight in the bustling city.'⁸⁵

Naast het religieuze erfgoed zijn er nog enkele andere gebouwen uit het oude Sjanghai overgebleven, waarvan sommige zelfs nog hun originele functie hebben behouden. De sterrenwacht (1912) in Xujiahui is nog steeds in gebruik behuist het gemeentelijk meteorologisch instituut. De campus van de Sint Jan Universiteit (1879) is ook nog intact en hoewel het werd gesloten in 1952, biedt het nu onderdak aan meerdere instanties, waaronder het *East China Institute of Politics and Law*, de *Shanghai School of Hygiene* en de *Graduate Cadres Institute of Health*. Ondanks de nieuwe invulling had het gebouw volgens Ling toch iets van haar glans en bedrijvigheid verloren: 'But the old lecture halls and dormitories gaze down vacantly upon the tree-shaded approaches, and the campus on a dull afternoon during a winter vacation has the solitariness of tombs.'⁸⁶ Desalniettemin was het gebouw een toonbeeld van het rijke Sjanghai van weleer.

Dat rijke Sjanghai werd bepaald door de diversiteit van banken, winkels, restaurants, nachtclubs, bordelen en talloze kerken. Er bestond geen typische keuken van Sjanghai, Sjanghai bezat over de keuken van de gehele wereld. Sjanghai was meer uitheems dan Chinees en als een reiziger het typische Chinese leven wilde bestuderen, dan kon hij beter ergens anders naar toe gaan.⁸⁷ Sjanghai kende een grote economische groei als resultaat van de internationale handel die door de komst van de buitenlanders was ontstaan. Het was werkelijk de stad van de onbegrensde mogelijkheden en hoewel de *Haipai* vooral door de buitenlanders werd genoten, had ook de Chinese bevolking baat bij het veelzijdige, commerciële karakter van de stad in de eerste decennia van de twintigste eeuw. Deze *Haipai* van Sjanghai bleek echter niet onsterfelijk en de stad kende eind jaren dertig een grote terugval. Met het uitbreken van de tweede Sino-Japanse oorlog in juli 1937 kwam er een eind aan de hoogtijdagen van Sjanghai. De Japanse

⁸⁴ Ling 1982, pp. 115-119.

⁸⁵ Yang 1984, p. 20.

⁸⁶ Ling 1982, p. 124.

⁸⁷ Crow 1933, p. 150.

bezetting zorgde voor een stagnering in de voorspoed die de stad lange tijd kenmerkte en de *Haipai* leek voorgoed verdwenen: 'the fate of the city, shattered by bombs and shells and with every ruined building the object of a desperate hand-to-hand battle, prefigured that of many European and Japanese towns be swept away a few years later by the destructive impact of total war.'⁸⁸

⁸⁸ Bergère 2009, p. 287.

4. Sjanghai opent zich opnieuw (1978-2010)

Toen Deng Xiaoping in 1978 aan de macht kwam, vond er een enorme verschuiving plaats in de Chinese samenleving. In plaats van een revolutie werden er geleidelijk hervormingen doorgevoerd die China naar een modern tijdperk moest leiden. Het land werd na jaren van isolatie weer opengesteld voor buitenlandse producten, technologie en investeringen. Er ontstond langzaam een vrije markt economie. Begin jaren tachtig kwam de omschakeling waarin China zich economisch wilde ontwikkelen. Ondanks het rijke handelsverleden van Sjanghai en haar internationale connecties was het niet Sjanghai waar de opmars aanving. Haar radicale verleden en het nog aanwezige nalatenschap van de Gang of Four waren redenen voor Deng Xiaoping om zich niet te richten op Sjanghai. Hij wees perifere regionen aan zoals Fujian en Guangzhou om te experimenteren en het nieuwe beleid vorm te geven. Het duurde nog een decennium voordat Sjanghai zich weer in een stijgende lijn kon voortbewegen.⁸⁹

Begin jaren negentig benadrukte Deng Xiaoping het belang van de ontwikkeling van Sjanghai, waarmee het startsein werd gegeven voor een van de meest ingrijpende stedelijke transformaties van de twintigste eeuw. Economische hervormingen hebben een ongekende invloed gehad op de manier van stedelijke ontwikkeling in het China van de afgelopen dertig jaar. Met de openstelling van het land werd het mogelijk voor buitenlandse bedrijven om te investeren in de economische ontwikkeling van Chinese steden. In 1987 kwam een regeling voor het leasen van grond, waarbij de stadsontwikkeling niet langer alleen afhankelijk was van de staat. Onder leiding van Deng Xiaoping werd een *building boom* ingezet die het aanzicht van Sjanghai ingrijpend heeft veranderd.

4.1 Alternatief modern

De openstelling van China voor het westen zorgde ook voor een hernieuwde literaire belangstelling voor de voorheen beroemde stad in de Oriënt. Binnen een decennium had Sjanghai zich ontwikkeld tot een metropool met meer dan duizend wolkenkrabbers, een metro, verhoogde rondwegen, meerdere bruggen en een tunnel die de twee oevers Pudong en Puxi met elkaar verbonden en dan nog de volledige stedelijke ontwikkeling van Pudong zelf. De sobere periode onder het communistisch regime en de moeizame economische hervormingen in de jaren tachtig hadden plaats gemaakt voor een stad die haar eigen ontwikkeling nauwelijks bij kon benen.

De stad is als gevolg veelvuldig het onderwerp in de literatuur op sociaal, geografisch en planologisch gebied. Die literatuur concentreert zich met name op de gevolgen van de globalisering die in de stad plaatsvindt. Mario Gandelsonas (1938-), professor architectuur aan

⁸⁹ Bergère 2009, pp. 407-414.

de universiteit van Yale, bespreekt in *Shanghai Reflections*⁹⁰ de huidige zoektocht van Sjanghai naar een *alternative modernity*. Enerzijds is er de ontwikkeling van het Pudong gebied aan de overzijde van de Huangpu rivier, anderzijds vindt er ook een herstructurering van de oude stad plaats. Dit proces maakt volgens Gandelonas deel uit van de historische dialoog tussen het oosten en het westen. De van oorsprong kleine stad, afhankelijk van agrarische activiteiten, was door westerse invloeden eind 19^e eeuw uitgegroeid tot een belangrijke handelshaven. Die westerse signatuur was goed zichtbaar in de façades aan de Bund, veelvuldig afgebeeld in reisgidsen en ansichtkaarten. Achter dit westers vertoon bestond echter een ander gezicht van Sjanghai, de oude Chinese stad met haar smalle straatjes, kleine huisjes en Chinese tuinen.⁹¹

Sjanghai is in de jaren negentig op zoek naar een status die kan concurreren met andere wereldsteden op het gebied van handel, technologie en infrastructuur. Bovendien wil Sjanghai weer het voorbeeld worden van de moderne stad, zoals zij dat in het begin van de twintigste eeuw was. Hoewel de grote herstructureringsplannen van de jaren negentig in het teken stonden van de verbetering van de stad en het leefklimaat, ontstonden er steeds meer kritische uitlatingen over de gevolgen van deze grootschalige veranderingen voor de Chinese inwoners en het cultureel erfgoed van de stad. In hoeverre is Sjanghai zichzelf voorbij gegaan in het streven naar de ultieme moderne metropool?

Dit hoofdstuk richt zich op de morfologie van de stad in van de jaren negentig en de recente literatuur betreffende de gevolgen van die vooruitgang.

4.2 'Shanghai the incomparable'

In *Remaking the Chinese city*⁹² schrijven diverse auteurs over de nieuwe Chinese stad zoals die zich in de twintigste eeuw heeft ontwikkeld. Het boek probeert een overzicht te geven van de stedelijke uitvindingen en problemen typerend voor de Chinese stad. Sjanghai wordt vaak geplaatst in de context van de complete metamorfose van China ten gevolge van de openstelling en nieuwe stedelijke problemen. Het moeizame zit volgens diverse auteurs echter in de benadering van Sjanghai in relatie tot andere Chinese steden of zelfs de vergelijking met metropolen in de rest van de wereld.

Jeffrey Wasserstrom, professor geschiedenis aan de universiteit van California, beschrijft een terugkerend probleem van het oude Sjanghai. Wasserstrom haalt *A Standard Guidebook* aan die Sjanghai in de jaren dertig niet voor niets 'the incomparable' noemde en vraagt zich af of Sjanghai wel te vergelijken is met andere steden? Volgens Wasserstrom dient Sjanghai benadert

⁹⁰ Mario Gandelonas ed., *Shanghai reflections. Architecture, Urbanism and the Search for an Alternative Modernity*, Hong Kong 2002.

⁹¹ Gandelonas 2002, pp. 27-28.

⁹² Joseph W. Esherick ed., *Remaking the Chinese City*, Honolulu 2000.

te worden als een verzameling van losse stukjes, in plaats van als een stedelijk geheel. Die losse verzameling is volgens hem goed zichtbaar in de veelzijdige architectuur in de stad. Westerse gebouwen tegenover lokale architectuur en zelfs gebouwen waarin van beide werelden invloeden zijn terug te vinden: 'One famous case in point is architecture. Some of the best-known civic landmarks were the Western-style buildings of the International Settlement's waterfront Bund, which looked as though they would have been equally at home in 1920s Chicago, and the tree-lined Parisian-style boulevards of the French Concession, [...] Many edifices in all parts of the metropolis, meanwhile, combined imported and domestic features'.⁹³ Naast architectuur is die mix zichtbaar in de internationale keuken, de verscheidenheid aan beschikbare producten en het diverse aanbod van entertainment in de stad.

Het beeld van deze enorme veelzijdigheid op sociaal, cultureel en fysiologisch vlak, maakt het moeilijk om de stad in een juiste context te plaatsen. Bovendien is het oude Sjanghai niet alleen de historische stad zelf, maar blijven ook de herinneringen en gebeurtenissen onderdeel van haar geschiedenis. Er ontstaat onduidelijkheid over de identiteit van het oude Sjanghai. Toch lijkt er volgens Wasserstrom een algemene beeldvorming te ontstaan: '[...] many contributors to this activity seem convinced that Old Shanghai is best represented as a veritable paradise on earth, a terrestrial equivalent to the netherworld, a spot where elements of heaven and hell coexisted in curious juxtaposition, or as a symbol of all the glories and terrors of cosmopolitan modernity'.⁹⁴

De beschrijving van het oude Sjanghai gaat daarmee veel verder dan alleen de geografie en de fysieke vorm van de stad. De stedelijke identiteit wordt misschien veel meer bepaald door herinneringen. Een groot deel van de mythe is gecreëerd en wordt nog altijd onderhouden door filmmakers en scriptschrijvers die teruggrijpen op bekende straten en gebouwen als decor voor hun verhaal, zoals bijvoorbeeld de film *Shanghai* uit 2010 met de bekende Amerikaanse acteur John Cusack dat zich afspeelt in het Sjanghai aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog.⁹⁵ Deze vormen van populaire cultuur en de bijnamen die de stad werd toegediend, zoals *New York of the West* en *Paris of the East*, schetsen een beeld van Sjanghai als een niet-Aziatische entiteit. De Aziatische oorsprong van de stad met haar traditionele Chinese architectuur en stratenpatroon staat lijnrecht tegenover het Sjanghai dat door buitenlandse invloeden was gecreëerd. Het gezicht van het oude Sjanghai wordt voor de populaire cultuur bepaald door de Bund en haar westerse gebouwen. De historische stad heeft echter haar oorsprong in de Chinese

⁹³ Jeffrey Wasserstrom, 'Locating Old Shanghai. Having Fits about Where It Fits' in Joseph Esherick ed., *Remaking the Chinese City*, Honolulu 2000, p. 192-193.

⁹⁴ Wasserstrom 2000, p. 194.

⁹⁵ *The Internet Movie Database*, < <http://www.imdb.com/title/tt1092634/> > (22 mei 2011).

cultuur. Het is daarom moeilijk om het oude Sjanghai te typeren en zo het belang van het cultureel erfgoed vast te stellen.

4.3 Oud versus nieuw

Er vonden niet veel stedelijke veranderingen plaats in het oude Sjanghai na 1949. De nationale politiek wilde het imago van consumptiestad omzetten naar productiestad. Dit had als gevolg dat industriële ontwikkeling voorop stond en die vond veelal plaats in de bouw van industrie centra aan de rand van de stad in de vorm van satellietsteden. Het stadscentrum van Sjanghai, Puxi, was bovendien dichtbebouwd en de constructiemogelijkheden waren beperkt zonder grootschalige herstructurering. De uitbreiding van Sjanghai na 1978 moest plaatsvinden in het Pudong gebied aan de overzijde van de Huangpu rivier. Dit gebied was al meerdere malen onderwerp van stadsuitbreiding. Zo wilde Sun Yat Sen in het begin van de twintigste eeuw van Pudong al een internationale haven maken, maar vanwege de burgeroorlogen en de tweede wereldoorlog is dit plan nooit uitgevoerd. In 1952 lag er eveneens een masterplan om Pudong te ontwikkelen, maar met de afkeer voor Sjanghai onder het communistisch regime werd ook dit masterplan niet uitgevoerd.⁹⁶

Op 18 april 1990 werd de ontwikkeling van het Pudong gebied in Sjanghai goedgekeurd. Een van de doelstellingen van de ontwikkelingen van Pudong was het decentraliseren van de populatie in het Puxi gebied. Door een uitdunning van de bevolking in de oude stad kwamen er nieuwe mogelijkheden voor herstructurering en ontwikkeling. De haalbaarheid van deze doelstelling was echter beperkt. Pudong kon maar een klein gedeelte van de bevolking huisvesten en de vuile industrie in het Puxi gebied was niet het soort industrie wat het Pudong gebied wilde aantrekken. Bovendien wilden beide delen van de stad zoveel mogelijk buitenlandse investeerders aantrekken en vormden ze daarom een soort concurrenten van elkaar.⁹⁷ Sjanghai is in de jaren negentig volgens Pamela Yatsko, correspondent voor *de Far Eastern Economic Review*, één grote bouwput: 'Throughout the city, whole blocks are being flattened, turning parts of the former "Paris of the East" into huge construction sites – a chorus of cranes, jackhammers and bulldozers chiselling out the foundations of skyscrapers, elevated expressways and subway tunnels. Architects are having their fling with modernism – designing huge glass-faced office complexes and luxury apartment blocks.'⁹⁸ Deze bouwwoede heeft gezorgd voor een grote metamorfose van de stad in de jaren negentig.

⁹⁶ Anthony G.O. Yeh, 'Pudong. Remaking Shanghai as a World City' in Y.M. Yeung and Sung Yun-Wing ed., *Shanghai. Transformation and Modernization under China's Open Policy*, Hong Kong 1996, pp. 274-275.

⁹⁷ Yeh 1996, p. 294.

⁹⁸ Pamela Yatsko, 'Field of Dreams: Can Shanghai re-emerge as a key financial centre?' in *Far Eastern Economic Review*, 18 juli 1996, p. 69.

4.3.1 Pudong

Binnen een decennium is het landbouwgebied aan de overzijde van de rivier veranderd in het nieuwe financiële centrum van Sjanghai met een *nieuwe Bund*, een skyline met talloze moderne wolkenkrabbers van internationale allure. Het nieuwe beeld van Sjanghai bestaat uit de Pearl Orient TV Tower (1995), de Jingmao toren (1998) en het Shanghai World Trade Center (2007). De skyline van Pudong doet niet onder voor bijvoorbeeld New York, Tokyo of Singapore en het gebied was een unieke kans voor internationale architecten om hun nieuwste ideeën over de hedendaagse architectuur te vertonen. De ontwikkeling van Pudong maakte deel uit van een masterplan dat na enkele herzieningen in 1995 werd gepresenteerd. Het masterplan had naast de ontwikkeling van Pudong verschillende doeleinden, waaronder de bouw van een socialistische moderne stad, de coördinatie van stedelijke ontwikkelingen zowel in de stad als in het omringende landschap, het decentraliseren van stedelijke functies en het combineren van de historische context met het oog op de toekomst.⁹⁹

Sjanghai is sindsdien een aantal landmarks rijker: ‘Since then, new monumental buildings appear in every picture of contemporary Shanghai circulated in mass media as the latest wonder of the world. Among them, the Orient Pearl Television Tower and the Jinmao Skyscraper of 420 meters, 88 stories of glass and marble, have become the new landmarks of the city.’¹⁰⁰ De ontwikkeling van het business district Lujiazui in Pudong is voor een groot gedeelte door overzeese architecten ontworpen. Onder hen zijn de Italiaanse architect Massimiliano Fuksas (1944-), de Japanse architect Toyo Ito (1941-), de Franse architect Dominique Perrault (1953-) en de Britse architect Richard Rogers (1933-). Met de aantrekking van dergelijke architecten en bijzondere ontwerpen heeft de nieuwe aanblik van Pudong ook een toeristische inslag gekregen: bezoekers lopen nu langs de Bund om het gebied aan de overzijde van de rivier te fotograferen.¹⁰¹

De ontwikkeling van Pudong staat symbool voor Sjanghai’s transformatie in *a global city*. Pudong heeft indrukwekkende facelift ondergaan. De oude industriële opslagplaatsen hebben plaatsgemaakt voor beursgenoteerde bedrijven, maar deze nieuwe ontwikkeling brengt een groot stedelijk probleem met zich mee. Er ontstaat een tweedeling tussen de moderne architectuur en de bestaande bebouwing. Nieuwe appartementencomplexen doen de oude huizen en percelen in waarde dalen en investeerders lijken nog maar oog te hebben voor één

⁹⁹ Peter G. Rowe, ‘Privation to prominence: Shanghai’s recent rapid resurgence’ in Seng Kuan and Peter G. Rowe, ed., *Architecture & Urbanism for Modern China*, München 2004, p. 56.

¹⁰⁰ Michelle Huang Tsung-Yi, *Walking between slums and skyscrapers: illusions of open space in Hong Kong, Tokyo, and Shanghai*, Hong Kong 2004, p. 107.

¹⁰¹ Marie-Claire Bergère, ‘Shanghai’s urban development: a remake?’ in Seng Kuan, Peter G. Rowe, ed., *Architecture & Urbanism for Modern China*, München 2004, p. 36.

gebied. De moderne samenleving vraagt tegenwoordig om bijbehorende luxe faciliteiten en een betere infrastructuur die volgens Kris Olds, professor geografie aan de universiteit van Wisconsin, ten koste gaan van bestaande woningen: '[..] To make Pudong a mesmerizing Cinderella, 52,000 households (169,000 people) living in the 4-km² Lujiazui area are "moved forcibly to (predominantly) outlying suburban areas of the city'.¹⁰²

4.3.2 Puxi

Door de ontwikkeling van het Pudong gebied kon ook Puxi niet achterblijven. De waarde stijging van de grond aan de overzijde van de rivier creëerde de behoefte om de oude straten en huizen aan te pakken in Sjanghai's ontwikkeling tot een moderne stad. Bovendien bracht de ontwikkeling van Pudong enorme gevolgen mee betreffende de infrastructuur. Verhoogde snelwegen, meerdere bruggen en een metrolijn moest het oude Sjanghai met het nieuwe verbinden. Deze ingrijpende verandering in de infrastructuur resulteerde in een grootschalige sloopactie in Puxi. Deze golf van destructie had met name ingrijpende gevolgen voor de verouderde, traditionele huizen van de Chinezen, de *lilonghuizen*. Hun oorsprong stamt af van traditionele huizen in zuidoost China. *Li* betekent buurt, *long* betekent smalle straat. De *lilong* was de eerst vorm van massawoningbouw in de geschiedenis van China. Het type werd populair tijdens de enorme groei van de stad na de opening van de haven in 1843 en sindsdien maakte zij een groot deel uit van de bebouwing in het centrum van de stad, zo'n zestig procent van alle woningen in 1949.¹⁰³

Een *lilong* blok bestaat uit meerdere rijen huizen van zo'n twee tot drie verdiepingen hoog. Deze huizen worden omringd met een muur en aan de voor- en achterzijde van dit complex ligt een toegangsweg. Tussen de rijen huizen bevinden zich smalle geplaveide straatjes voor toegang tot de huizen en de toegang van licht en ventilatie. Het bouwtype kent ook huizen met een ruimte voor commerciële exploitatie. Deze huizen met een open winkelgevel bevinden zich aan de straatzijde van het complex, toegankelijk voor iedereen. Het stratenpatroon bestaat uit een aantal hoofdwegen die aansluiten op de toegangspoorten en zijstraatjes die verder in het ommuurde gebied vertakken. De hoofdstraten vormen daarmee ook de ontmoetingsplek en de doodlopende zijstraatjes fungeren als een verlenging van de woonruimte. De entree tot een *lilong* wijk ligt vaak aan een drukke commerciële straat en is herkenbaar aan een boog die leidt tot de hoofdstraat in de wijk. Er is een grote sociale controle en de families in de wijk vormen een hechte gemeenschap. Binnen de wijk zijn noodzakelijke winkels zoals de groenteboer,

¹⁰² Kris Olds, 'Globalization and the Production of New Urban Spaces: Pacific Rim Megaprojects in the late 20th century' in *Environment and Planning A* 27 (1995), p. 1713.

¹⁰³ Shaozhou Wang, *Shanghai Modern Architecture*, Jiangsu 1989, pp. 4-6.

kapper, tabakwinkels, eettentjes etc.¹⁰⁴ Veel inwoners komen zelfs niet buiten hun wijk, omdat ze al het nodige binnen hun eigen leefgemeenschap voorhanden hebben.

Een *lilong* is niet alleen een plek om te wonen, maar voor de Chinees een manier van leven: 'No place can one get a better image of daily life in Shanghai than in the alleyway-house or neighborhoods that spread across the city. As we have seen, these neighborhoods were the homes of the great majority of the people. For them, these back alleys were not only where they lived but also where they worked, entertained, socialized, and conducted most of their daily transactions- in short, the neighborhood was the city to these people.'¹⁰⁵ Hoewel het woontype van de *lilong* al meer dan honderd jaar een gerespecteerde woonvorm was, vond er toch een verandering plaats in de leefomgeving van de Chinezen. De *lilong*wijken varieerden in vele typen en verschijningsvormen, maar de meeste van deze wijken waren als gevolg van de explosieve bevolkingsgroei en gebrek aan stadsuitbreiding in de periode van 1950 tot 1980 overbevolkt en verwaarloosd. De sanitaire voorzieningen en hygiëne liet te wensen over en vele huizen stonden door een gebrek aan onderhoud op instorten.

De nieuwe koers van de jaren negentig en de ontwikkeling van Pudong zorgde daarom voor een saneringsgolf in Puxi en vele *lilong*huizen, oftewel cultureel erfgoed, werd gesloopt.¹⁰⁶ De bewoners van de oorspronkelijke huizen kregen alternatieve woonlocaties aangewezen in moderne flatgebouwen aan de rand van de stad. Hoewel de leefomstandigheden in de nieuwe onderkomens vaak beter en luxer waren, vond er ook een sociale verandering plaats. De hechte gemeenschap was verstoord en families woonden nu geïsoleerd van elkaar in torenhoge flats. Het contact was verloren en burens vervreemden van elkaar. De inwoners kregen naast een nieuwe woning ook een nieuwe leefwijze opgelegd.¹⁰⁷

Binnen de buitenlandse concessie vonden ook grote veranderingen plaats. Hoewel de gebouwen aan de Bund intact zijn gebleven, is in 1993 de straat verbreed van zes naar tien rijbanen en daarmee zijn de gebouwen gescheiden van het directe contact met de Huangpu rivier. Wolkenkrabbers hebben Nanking Road overgenomen en hoewel het nog steeds het winkelhart van Sjanghai vormt, is het aanzicht aanzienlijk veranderd. Het gebied is veranderd in een voetgangerszone en er rijdt een toeristische, nostalgisch treintje die refereert aan het eens zo drukke verkeer in deze winkelstraat. De voormalige Avenue Dubail, die de beroemde Avenue Joffre in de Franse concessie verbond met de residentiële wijken ten zuiden van de concessie,

¹⁰⁴ Qian Guan, *Lilong Housing, A traditional Settlement Form*, Montreal 1996, ongepagineerd.

¹⁰⁵ Hanchao Lu, *Beyond the Neon lights. Everyday Shanghai in the early twentieth century*, Berkely 1999, p. 189.

¹⁰⁶ Tsung-Yi 2004, p. 115.

¹⁰⁷ Roger Chun-Kwong Chan, 'Urban Development and Redevelopment' in Y.M. Yeung and Sung Yun-Wing, *Shanghai. Transformation and modernization under China's Open Policy*, Hong Kong 1996, p. 315.

heeft plaatsgemaakt voor eens snelweg die de ringweg van Sjanghai met het hart van de stad verbindt. De Amerikaanse Historica Tess Johnston beschrijft in *Frenchtown Shanghai: Western Architecture in Shanghai's old French concession* uit 2002 de gevolgen van de veranderingen in de Franse concessie. De huizen aan 'one of Frenchtown's finest streets'¹⁰⁸ zijn gesloopt en de betonnen structuur van de snelweg doet de elegantie van de eerdere architectuur vergeten: 'Gone are the brick row houses built in the early years of the century, with their long arcades and graceful arches. Gone too are the later additions, stunning Art Deco apartment houses and Spanish-revival residences...'¹⁰⁹ Dichtbij het huis waar de CCP is opgericht in 1921, zijn bovendien de traditionele wijken vervangen voor een gezondheidscentrum, een kunstmatig meer en een luxe winkelcentrum. Een zelfde soort ontwikkeling heeft plaatsgevonden in Zikkawei, waar de kathedraal van de Jezuïeten nu wordt geflankeerd door een groot commercieel centrum.

4.4 Nostalgisch verleden

Gandelonas ziet in de stadsontwikkeling van Sjanghai een vergelijking met de *tabula rasa* benadering van de modernisten, in het bijzonder van de Zwitsers-Franse architect Le Corbusier (1887-1965). Met zijn stedelijk plan Voisin voor de binnenstad van Parijs, pleitte hij voor de verwoesting van de lelijke, ongezonde oude straten die geen enkel licht doorlieten. Als alternatief ontwierp hij grote stadsparken met veel groen en torenhoge woonflats. Er is volgens Gandelonas echter een verschil met Le Corbusier en Sjanghai in de benadering van de oude stad: 'However, while Le Corbusier included the old monuments as relics of the past, envisioning the city as a museum, Shanghai sees its monuments as vital sites for the articulation of Shanghai's memory. They are seen as important elements within the city experience. Alive for the city's inhabitants, they are also active in drawing tourists and stimulating new development.'¹¹⁰ Historisch erfgoed wordt in Sjanghai gezien als een commercieel product in tegenstelling tot de museumwaarde die Le Corbusier aan de monumenten gaf.

Een recent voorbeeld is de nieuwe ontwikkeling van de wijk rondom een historische bezienswaardigheid, de Dongjiadu Church –de voormalige kathedraal Sint-Franciscus Xavierus. Dit neoklassiek gebouw stamt uit de negentiende eeuw en bevindt zich tussen het zuidelijk deel van de Bund en de oude Chinese stad. Dit was de eerste kathedraal in China en tegenwoordig na jaren van verval aangewezen als een nieuwe landmark van de city. De laatste jaren is het omliggende Nanshi district in opkomst, met de *disneyficatie* van sommige delen als resultaat, en

¹⁰⁸ Tess Johnston, *Frenchtown Shanghai: Western architecture in Shanghai's old French concession*, Hong Kong 2000, p. 149.

¹⁰⁹ Johnston 2000, p. 149.

¹¹⁰ Gandelonas 2002, p. 28.

de stad heeft een masterplan gepresenteerd om dit historische gebouw in de nieuwe ontwikkelingen op te nemen met de bouw van een voorliggend plein voorzien van winkels, horeca etc. De kerk wordt dus niet enkel als een restauratieobject gezien, maar als een nieuw commercieel project voor de stad.¹¹¹

Waar conservering met name het doel heeft om het cultureel erfgoed te bewaren, is het in het huidige Sjanghai het doel om de oude stad te doen overtreffen. Het beroemde verleden maakt het volgens Ackbar Abbas, professor literatuurwetenschap aan de universiteit van California, voor de stad mogelijk om toekomstdromen te verwezenlijken. Oude internationale monumenten tonen het wereldlijke karakter van de stad van de jaren dertig. Sjanghai wil opnieuw die allure uitstralen en ze zal er alles aan doen om die status te verwerven, liever nog te overtreffen.¹¹² Sjanghai gaat volgens hem niet 'back to the future', maar 'forward to the past' en de stedelijke transformatie laat goochelshows verbleken: 'Shanghai makes magic shows redundant. The city today is an everyday cinematic illusion, capable of conjuring whole skylines into being as if through special effects.' Het is volgens Abbas niet religie of iets dergelijks dat de stad bij elkaar houdt, maar het verlangen van Sjanghai naar de reputatie van China's belangrijkste stad.¹¹³

Door de enorme bouwactiviteiten in de jaren negentig is er een grotere interesse ontstaan voor de conservering van historische gebouwen. Ruim tweehonderd gebouwen zijn inmiddels aangewezen als gemeentelijk monument, met nog een tweehonderd in overweging. De nostalgie naar het Sjanghai van de jaren dertig is meer dan ooit zichtbaar in memorabilia, literatuur en films. De film *I wish I knew* van de Chinese regisseur Zhang Ke Ji (1970-) uit 2010 is hier een goed voorbeeld van. De film volgt verschillende inwoners die het historische Sjanghai uit hun herinnering beschrijven. Deze herinneringen worden afgewisseld met verstilde beelden van de stad als bouwput. De nostalgie naar het oude Sjanghai komt duidelijk naar voren wanneer hijskranen de bestaande bebouwing slopen met dramatische muziek als ondertoon. Het historisch museum van Sjanghai, op de eerste verdieping van de Pearl Tower, toont bovendien letterlijk de nostalgische stad met nagebouwde Chinese straten, karakteristieke winkels en villa's uit de buitenlandse concessies.¹¹⁴

¹¹¹ Gandelsonas 2002, p. 30.

¹¹² Abbas 2002, p. 37.

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ Elizabeth J. Perry, 'Shanghai's politicized skyline', in Seng Kuan, Peter G. Rowe, ed., *Architecture & Urbanism for Modern China*, München 2004, p. 107.

5. Sjanghai's cultureel erfgoed

'In most historical instances, development is the anthithesis of preservation.'¹¹⁵

Het conserveren van cultureel erfgoed is niet meer te weg te denken in een wereld waar grote stedelijke transformaties, economische ontwikkelingen, massatoerisme en globalisatie plaatsvinden. Hoewel elk land het belang van conservering inziet en dat door middel van wettelijke bepalingen heeft vastgesteld, is er niet overal een eenduidige methodologie opgesteld om conservering in de praktijk toe te passen. De opstelling van internationale verdragen zoals bijvoorbeeld het verdrag van Venetië in 1964 heeft ervoor gezorgd dat er meer aandacht is gekomen voor restauratiefilosofieën en het expliciet benoemen van cultureel erfgoed. De van oorsprong westerse conserveringsprincipes hebben na de beëindiging van het keizerrijk ook in China hun weg gevonden.

Volgens Chinese tradities maakte een nieuwe keizer korte metten met een oude heersende dynastie. Er was geen aandacht voor de bestaande stedelijke structuur en het was een algemeen gebruik om alles wat aan de oude dynastie deed denken, af te breken: 'destroying the old to establish the new.'¹¹⁶ China kent sinds 1911 echter geen dynastie waardoor er een groter bewustzijn voor de waarde van cultureel erfgoed ontstond. Door Chinese intellectuelen werd in de jaren dertig de *Salvation Society* opgericht. Deze organisatie richtte zich op het in kaart brengen en behoud van historisch waardevolle gebouwen en steden. Na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog hadden enkele leden ervoor gezorgd dat gebouwen en steden van historische waarde onderdeel werden van militaire kaarten en zo gespaard werden voor bombardementen. Na de bevrijding in 1945 kwam er op nationaal niveau meer aandacht voor de historische continuïteit van China en ontstonden er mondjesmaat monumentenlijsten.¹¹⁷

Onder het gezag van de CCP veranderde er eigenlijk weinig in het behoud van monumenten. Geld werd gefinancierd in arbeiderswijken en fabrieken en vele historische steden bleven ongemoeid. In de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw werden zo'n dertig gebouwen aangewezen voor conservatie, voortkomend uit het revolutionaire verleden van Sjanghai. In 1986 werd de stad Sjanghai op nationaal niveau tezamen met zevenendertig andere havens als cultureel erfgoed beschouwd en in de jaren tachtig groeide de monumentenlijst uit tot zo'n zestig gebouwen. Op die lijst stonden onder andere banken, warenhuizen, theaters,

¹¹⁵ Abbas 2002, p. 45.

¹¹⁶ Ruan Yisan, 'The conservation of Chinese historic cities' in *Antiquity*, vol. 67 (1993), afl. 257, p. 850.

¹¹⁷ Yisan 1993, p. 852.

hotels en woonhuizen.¹¹⁸ In de jaren negentig werden hier ook oude kerken aan toegevoegd en in 2006 werden er nog eens 234 gebouwen op de monumentenlijst gezet. Volgens de gegevens van het gemeentelijk regeringsorgaan staan er in totaal 2.138 historische gebouwen in Sjanghai onder beschermd toezicht. Hoewel een monumentenlijst in de literatuur niet is terug te vinden zijn de beschermde gebouwen voorzien van een bordje zodat bezoekers het gebouw als monument kunnen herkennen.¹¹⁹

De complexe geschiedenis van Sjanghai maakt het echter lastig om eenduidige conserveringsprincipes op te stellen. Het Sjanghai van de twintigste eeuw kent drie belangrijke periodes die allemaal hun eigen sporen hebben nagelaten in de stad: Sjanghai als internationale handelshaven, Sjanghai onder communistisch bewind en het hedendaagse Sjanghai als gevolg van de vrije markteconomie. Drie compleet verschillende gezichten creëren volgens Abbas een stedelijke identiteitscrisis: 'It is a framework made up of disparate elements producing a discontinuous, sometimes incoherent, narrative about a city haunted by the past and obsessed by the future, and often confused about which is which.'¹²⁰ Het huidige probleem ligt volgens Gandelsonas in de waardering voor de stad door de jaren heen. Er bevond zich nooit een conflict tussen de economische ontwikkeling en modernisering enerzijds en de culturele perceptie van de stad. Er was nauwelijks aandacht voor de culturele waarde van de historische stadsstructuur. Elk onderdeel in het stedelijk weefsel kon vervangen worden, met uitzondering van het westerse, imperialistische gedachtegoed zoals de gebouwen aan de Bund.¹²¹ Die geïmporteerde architectuurstijlen waren ongekend voor China en de gebouwen werden in de decennia na haar ontstaan nog altijd zeer gewaardeerd. Hoewel het communisme de gebouwen verafschuwde, hergebruikte ze de gebouwen vanwege het technische vernuft van de ontwerpen. De Bund is gedurende de twintigste eeuw bepalend geweest voor het gezicht van Sjanghai en daardoor gespaard gebleven voor sloopacties.

Het andere culturele gezicht van Sjanghai met haar traditionele *lilong*wijken kreeg wel te maken met die sloopkogel en zijn volgens Roger Chun-Kwong Chan, professor aan de faculteit architectuur in Hong Kong, minder gespaard gebleven: 'Behind the wrecker's ball hammering at the city's architectural fabric, new and old, an entire tier of cultural heritage is also being erased. It could well be true that demolishing dilapidated buildings is less expensive than rehabilitating them, but the fact remained that too little concern has been given to cultural aspects and preservation in the process of redevelopment.'¹²² De grote invloed van buitenlandse

¹¹⁸ Bergère 2004, p. 46.

¹¹⁹ Huimin Wang, *Guide to Classic and Historical Architecture in Shanghai*, Beijing 2007, p. 3.

¹²⁰ Abbas 2002, p. 41.

¹²¹ Gandelsonas 2002, p. 30.

¹²² Chan 1996, p. 317.

investeerders creëerden echter het probleem voor conservatoren om gehoord te worden. Financieel belang ging boven de culturele waarde van de stad. Bovendien waren de meeste *lilongs* verwaarloosd en werden de nieuwe appartementgebouwen aan de rand van de stad juist als verbetering van de stad gezien. De stad had echter nog veel meer historische waardevolle gebouwen uit andere periodes en de eerste sloopacties zorgde voor een hernieuwde aandacht voor het eerder genoemde vraagstuk over de identiteit van de stad.

5.1 Historical Protection Zones

Het gebrek aan waardering voor de oorspronkelijk Chinese stad heeft er toe geleid dat er weinig aandacht was voor het conserveren van het stadsgezicht. Historische gebouwen kregen veelal de individuele waarde van het object toegewezen en werden niet gezien als onderdeel van een stedelijke context. Waardevolle gebouwen werden uit hun stedelijk verband gerukt en geïsoleerd in moderne stadstructuren. Toch ontstond er eind jaren negentig een genuanceerder beleid en werden er in 1999 naast individuele gebouwen ook stadsdelen als beschermd aangewezen, de zogenaamde *Historical Protection Zones* en *Historic Conservation Areas*. Onder deze gebieden bevond zich de Bund, de oude ommuurde stad, delen in de Franse en Internationale concessie en verder gelegen gebieden in de Chinese buitenwijken van Sjanghai. Met het aanwijzen van deze beschermde stadsdelen kon er beter controle worden uitgeoefend op de nieuwe bouwactiviteiten in tegenstelling tot de sloopwoede die in het begin van de jaren negentig plaatsvond.¹²³ Het verlies van de stedelijke identiteit van Sjanghai kreeg uiteindelijk meer aandacht en met de *Shanghai Urban Planning Administrative Bureau* (SUPAB) werd er een orgaan opgericht dat nauw moest samenwerken met de betrokken autoriteiten op het gebied van erfgoed en nieuwe conserveringsstrategieën.

Conservering werd inmiddels gezien als een belangrijke economische waarde voor de stad. De aangewezen historische pekken gaven de stad een bepaalde sfeer welke investering en toerisme zou stimuleren. De gebouwen uit eerdere periodes refereerden aan een bepaalde rijkdom, aan de vroege metropool die westerse en Chinese invloeden uitstekend wist te combineren. Hoewel er meer aandacht was voor de conservering, bestonden er tot voor kort geen duidelijke richtlijnen. Historisch waardevolle gebouwen werden als beschermd aangewezen en nieuwe stedelijke ontwikkelingen in de directe omgeving moesten voldoen aan zichtlijnen en hoogterestricties, maar in de praktijk werden deze restricties niet nauwkeurig nageleefd. Het individuele gebouw werd vaak in oorspronkelijke staat behouden, maar de omringende ruimte maakte veelvuldig plaats voor nieuwbouw dat tegenstrijdig was met de regels.

¹²³ William Stewart Logan, ed., *The Disappearing 'Asian' City. Protecting Asia's urban heritage in a globalizing world*, New York 2002, pp. 25-26.

Er zijn meerdere gevallen waar historische gebouwen zijn ingekapseld door recentere, moderne structuren, waardoor de waarde van het gebouw zichtbaar afneemt. Zo wordt de façade van de Bund vanaf de Huangpu rivier onderbroken door woontorens en kantoorgebouwen en zijn de overgebleven Moller villa en de poort van het Ningbo gilde in de Franse concessie nauwelijks nog waarneembaar. Deze historisch waardevolle gebouwen krijgen een soort buitenaards karakter en passen niet meer in de nieuwe stedelijke context.

De nieuwe hoogbouw is echter financieel aantrekkelijk voor de stad en het gebrek aan geld voor conservering zorgt ervoor dat nieuwe ontwikkelingen alsnog plaatsvinden in historische gebieden. Zo zijn er in de oude Chinese stad nieuwe flatgebouwen opgetrokken op de plaats van oude stadshuizen en het nieuwe toeristische winkelgebied in de Chinese stad heeft de zichtlijnen van de Yu tuinen volledig doorbroken. Sjanghai staat continu in tweestrijd betreffende conservering of stedelijke hervorming. Volgens William Stewart Logan (1941-), professor aan de universiteit van Deakin in Melbourne, kan er alleen aandacht komen voor conservering als er een publiek consensus is over wat er daadwerkelijk behouden moet worden. De economische vooruitgang laat zich volgens hem niet snel stoppen door conserveringsrichtlijnen, als meerdere partijen het niet eens zijn over de te behouden waarde van de historische stad: 'In times of economic boom, the pressure to redevelop is great, despite heritage legislation and controls, and heritage places are often lost. When the economy is flat, conservation policies can be implemented more easily. Much depends on achieving a strong public consensus about what era the most significant heritage places in the city.'¹²⁴

5.2 Sjanghai als attractiepark

De kritiek op de grootschalige sloopactie in het begin van de jaren negentig heeft weliswaar geleid tot meer aandacht voor het behoud van historisch erfgoed, maar ondanks die positieve ontwikkeling heeft juist de manier van conserveren de laatste jaren tot nog meer kritiek geleid. De drang naar het oude Sjanghai heeft ertoe geleid dat gehele stadsdelen in een geïdealiseerde situatie zijn gerestaureerd waarbij het oorspronkelijke karakter is overgoten met een Walt Disney sausje, zoals in het oude ommuurde stadsdeel Nanshi.

Nanshi werd voorheen gedomineerd door *lilong*huizen. Deze huizen bleken in de jaren tachtig niet meer te voldoen aan de hedendaagse leefcriteria, dus volgde er een grote saneringsgolf in de ommuurde stad waarbij veel van de oorspronkelijke bebouwing is gesloopt. In 1992 werden er in Nanshi vier verschillende gebieden aangewezen voor stedelijke hervorming. Het eerste gebied ten zuiden van de Bund was bestemd voor nieuwe kantoorgebouwen. Het tweede gebied rondom de oude westelijke poort moest een

¹²⁴ Logan 2002, p. 34.

multifunctioneel gebied worden met koophuizen, hotels, kantoorgebouwen en culturele instanties. Foochow Road werd in de jaren negentig enorm verbreed en de omgeving was bestemd voor woningen in het hoger segment. Het vierde gebied rondom de Confuciaanse tempel werd compleet vervangen door winkels en restaurants en was bestemd voor het toerisme.

Tussen 1992 en 1994 werden de winkelstraten rondom de Confuciaanse tempel tot voetgangerszone bestempeld. De oude lage woonhuizen en winkels werden gesloopt en maakten plaats voor woonblokken van meerdere verdiepingen. De smalle winkelstraten werden vervangen door brede trottoirs met gekleurd pleisterwerk, nieuwe uniforme gevels, en vernieuwd straatmeubilair om de grote bezoekersstroom in beter banen te leiden. De Fangbang Zhong straat onderging in 1999 een ingrijpende transformatie. Volgens het thema van het oude straatbeeld werden de nieuw te bouwen winkels en woningen langs de straat in twee voor Sjanghai traditionele architectuurstijlen gebouwd. De facade in het 500 meter lange oostelijk deel van de straat bestond uit *lilong*huizen en het 352 meter westelijk deel werd gedomineerd door historische Chinese hofhuizen.¹²⁵

In Nanshi vind je nu perfect geësceneerde *lilong*straten. De straatgevels hebben meerdere verdiepingen en zijn voorzien van fraaie houten raamkozijnen met decoratief houtsnijwerk. De straten zijn verbreed en toegankelijk gemaakt voor toeristenbussen en hebben niets meer te maken met het karakter van de oorspronkelijke Chinese straatjes. Het straatbeeld straalt een nostalgie uit van een Sjanghai dat er nooit is geweest. De Chinezen vinden het echter fantastisch en deze trekpleister behoort tot een van de favoriete toeristenplekken van Sjanghai. Op officiële feestdagen trekt deze plek zo'n 500.000 bezoekers, dit tot ongenoegen van de meeste critici. Volgens Bergère doet de aanblik van deze renovatie je bijna verlangen naar de ouderwetse sloophamer: 'The sight of all this bogus chinoiserie makes one feel almost relieved that the rest of the old walled town is scheduled to disappear and be replaced by a clutch of skyscrapers.'¹²⁶ De grootschalige sanering van de oude stad heeft ongetwijfeld tot discussie geleid bij Chinese architectuurcritici. In *City Planning Review* en *Shanghai Urban Planning Review* zijn meerdere artikelen gepubliceerd over conserveringsstrategieën in Sjanghai, maar deze artikelen zijn ondanks een Engelse titel alleen in het Chinees gepubliceerd.¹²⁷ Een vertaling van

¹²⁵ Nannan Dong, *Shanghais innerstädtischer Freiraumwandel in zehn Jahren Stadterneuerung von 1991-2000 anhand von Beispielen aus Huangpu, Nanshi, Luwan, Jing'an und Lujiazui*, Kassel 2006, pp. 98-101.

¹²⁶ Bergère 2009, pp. 430.

¹²⁷ Tussen 2001 en 2006 zijn er diverse artikelen verschenen in *City Planning Review* en *Shanghai Urban Planning Review*. Voor een overzicht van deze artikelen, zie CNKI < http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTOTAL-CXGH200501016.htm > (22 mei 2011).

deze artikelen zou een interessante bijdrage kunnen leveren aan de discussie omtrent de manier van conserveren in Sjanghai.

Hoewel veel gebouwen aan de Bund in dezelfde periode als Nanshi een restauratie hebben ondergaan, is het eindresultaat behoorlijk verschillend. In 1993 werden de gebouwen aan de Bund afzonderlijk als beschermd monument aangewezen. De regering van Sjanghai wilde de monumenten beter toegankelijk maken voor publiek en de gebouwen werden geleased aan private ondernemers. In 1999 openende een Australische ondernemer een restaurant op het dakterras van de voormalige Hong Kong en Shanghai bank en vijf jaar later volgde Three on the Bund, een complex met meerdere restaurants, een kunstgalerie, een spa en verschillende kledingwinkels. De benoeming tot monument zorgde ervoor dat de gebouwen nieuwe functies mochten innemen, maar dat de interne en externe structuur van het gebouw behouden moest worden. Meerdere gebouwen zijn opnieuw in gebruik genomen, maar van een structurele verandering of nieuwbouw is geen sprake. De gebouwen zijn zoveel mogelijk in oorspronkelijke staat behouden.

Een ander veelbesproken transformatie is de wijk Xintiandi, gelegen in de voormalig Franse concessie. Dit gebied bezat fraaie *lilongs* en lag dichtbij de plek waar de CCP was opgericht. Xintiandi bestaat uit twee stadsblokken en heeft een herbestemming gekregen door het Amerikaanse architectenbureau Wood + Zapata. Hoewel het gebied niet strikt genomen een conserveringsproject was, is er volgens critici veel van de oorspronkelijke sfeer bewaard gebleven. Het gebruik van materiaal, het behoud van de kleine straatjes en de vele internationale restaurantjes en boetiekjes refereren aan het eens zo wereldlijke karakter van het oude Sjanghai.¹²⁸ Bovendien is de menselijke schaal duidelijk aanwezig en doet het gebied denken aan het oude stratenpatroon van Sjanghai waar de kleine straatjes plotseling werden onderbroken door open ruimtes die als ontmoetingsplek werden gebruikt.¹²⁹ Die open ruimtes vind je in het huidige Xintiandi in de vorm van pleintjes met restaurantjes en terrasjes.

Er is echter ook kritiek op de invulling van het Xintiandi gebied vanwege de verschuiving in de functie van het gebied. Xintiandi is sinds 2002 een toeristische trekpleister voor met name buitenlandse toeristen. Het gebied heeft vooral een commerciële functie met talloze winkels en horecagelegenheden. De oorspronkelijke bewoners zijn verplaatst naar de rand van de stad en de woonhuizen van de Chinese gemeenschap zijn vervangen door hippe hotspots voor buitenlandse toeristen. De woonfunctie is vrijwel geheel verloren gegaan. Hoewel grote delen

¹²⁸ Seng Kuan and Peter G. Rowe, ed., *Architecture & Urbanism for Modern China*, München 2004, pp. 142-143.

¹²⁹ G. Yager and S. Kilbourn, 'Lessons from Shanghai Xintaindi: China's retail success story.' in *Urban Land Asia*, (2005), December, p. 36.

van de oorspronkelijke wijk bewaard zijn gebleven, zijn bepaalde onderdelen ook geïdealiseerd of juist toegevoegd om voor de toerist de straten nog aantrekkelijker te maken. Een voorbeeld daarvan is de entree van een beautysalon in het noordelijk stadsblok. De stenen poort was oorspronkelijk een toegangspoort van een *lilong*wijk in de buurt, maar is hier uit zijn context gehaald en gebruikt als decoratie voor de entree.¹³⁰ Doordat de oorspronkelijke bewoners zijn verdwenen, wekt Xintiandi de indruk van een decorstuk. Hoewel de sfeer van de kleine straatjes en oude *lilong*huizen lijkt behouden, vormen de gebouwen slechts een geïdealiseerd omhulsel voor commerciële doeleinden.

5.3 Principles for the Conservation of Heritage Sites in China

De willekeur van conservering en het gebrek aan conserveringsrichtlijnen heeft er voor gezorgd dat in 2000 door ICOMOS, een internationale raad voor de uitwisseling van informatie over conservering en erfgoed, een handboek met conserveringsprincipes voor het Chinees cultureel erfgoed is gepresenteerd. Deze conserveringsprincipes zijn bedoeld als richtlijn voor de intentie, toepassing en uitvoering van conservering met betrekking op het cultureel erfgoed van China. Het doel van deze richtlijnen is het bevorderen van het behoud van historisch waardevolle objecten en locaties. Onder het cultuur erfgoed wordt volgens ICOMOS alles verstaan dat gemaakt is gedurende de geschiedenis van de mensheid en van waarde is. Dit kan variëren van archeologische resten tot traditionele architectuur, sculpturen, inscripties en hedendaagse plekken of gebouwen die van belangrijke waarde zijn.

In tegenstelling tot de renovatie in Nanshi, waar een geïdealiseerd historisch beeld werd geschapen door nieuwe huizen in een historiserende stijl te herbouwen, pleit ICOMOS in 2002 juist voor het behoud van authenticiteit van het materiaal. Het doel van conservering is het behoud van de authenticiteit van alle elementen om zo de historische waarde voor de toekomst te behouden. De waarde ligt in de originaliteit van het materiaal en conservering mag geen verandering aanbrengen in de historische conditie van het object. Interventie wordt toegestaan op kleine schaal, mits het delen betreft die direct gevaar lopen. Bovendien mogen veranderingen in de historische conditie niet worden gemaakt voor een mooier uiterlijk of om een object volledig te maken. De nadruk van conservering moet liggen op het behoud van het huidig monument en de vertraging van verval.¹³¹

Volgens ICOMOS zal er aan het handboek in de toekomst nog een bijlage toegevoegd worden met voorbeelden van succesvolle restauraties van cultureel erfgoed. Deze voorbeelden zijn bedoeld om de toepassing van de conserveringsprincipes te illustreren en de

¹³⁰ Wan-Lin Tsai, *The Redevelopment and Preservation of Historic Lilong Housing in Shanghai*, masterthesis Pennsylvania University 2008, p. 42.

¹³¹ China ICOMOS, *Principles for the Conservation of Heritage Sites in China*, Los Angeles 2002, pp. 59-66.

conservatiepraktijk te verbeteren. Met behulp van deze nieuwe handleiding ontstaat er wellicht een meer eensgezinde blik op conservering en restauratie in Sjanghai. De behoefte aan behoud in Sjanghai kwam niet zozeer voort uit een sentiment voor het verleden, maar werd vooral gezien als een economische kans voor de toekomst. Het cultureel erfgoed van Sjanghai werd impliciet benoemd als een commercieel product en er werd alles aan gedaan om dat culturele product zo goed mogelijk te exploiteren. De authentieke waarde van het erfgoed speelde slechts een ondergeschikte rol. Met de nieuwe conserveringsprincipes probeert China ICOMOS hier in de toekomst een verandering in te brengen. Het opstellen van dit handboek kan een belangrijke rol spelen in het behoud van het cultureel erfgoed voor de toekomst, zonder er een toeristische attractie zoals in Nanshi van te maken.

6. Waardering

Shanghai, sixth city of the World!
 Shanghai, The Paris of the East!
 Shanghai, the New York of the West!¹³²

De stedelijke ontwikkeling van Sjanghai na de opening van de haven in 1843 heeft niet alleen invloed gehad op de fysieke gedaante van Sjanghai, maar ook op de waardering van de stad. Met de eerste Engelstalige reisgids van Darwent in 1905 kwam er niet alleen een beeldvorming van de stad tot stand, maar werd er ook een bepaald waardeoordeel uitgesproken. Darwent schreef vanuit zijn Britse achtergrond als nieuwkomer in de Aziatische stad en zijn beschrijving van de stad vormde een weerspiegeling van het Sjanghai waarin hij leefde. De publicatie van reisbeschrijvingen en reisgidsen maakt het mogelijk om de ontwikkeling van de waardering van Sjanghai in de twintigste eeuw te volgen.

Zo beschreef de Britse missionaris John Griffith (1831-1912) in 1855 in *The story of fifty years in China* de stad nog als onaantrekkelijk en bijzonder smerig: ‘The city of Shanghai is one of the filthiest in this world. I have seen nothing to be compared to it in dirt and filth, it surpasses everything. Of course, the Chinese are notorious for their filth; they are in great need of sanitary measures – happily we live outside the city.’¹³³ In de Chinese stad had elke straat haar eigen geur die als een soort deken over de stad bleef hangen door de overhangende daken en de stoffen banieren aan de straatgevels. Elke winkel had haar eigen variatie op de algemene stank. Het contrast met de buitenlandse concessies was groot. De concessies kenmerkte zich door moderne faciliteiten en hygiënische voorzieningen. Die tegenstellingen maakten van Sjanghai een ongrijpbare stad. Een Britse inwoner noemde Sjanghai een groot raadsel, dat steeds moeilijker werd op te lossen naarmate je er langer verbleef.¹³⁴

6.1 Kosmopolitisch Sjanghai

Volgens Cartwright viel het echter allemaal wel mee met het vieze karakter van de stad. Sjanghai was niet specifiek een ongezonde plaats om te wonen en de sterftcijfers onder de uitheemse bevolking waren te vergelijken met die van een grote Engelse stad.¹³⁵ Er werd vaak gezegd dat er niets te zien zou zijn in Sjanghai. Het ontbrak volgens hem in de concessies inderdaad aan natuurlijke schoonheid, maar de imposante gebouwen in de concessies toonden

¹³² *All about Shanghai* 1938, p. 1.

¹³³ John Griffith, *The story of fifty years in China*, 1906, ongepagineerd.

¹³⁴ Jay Denby, *Letters from a Griffin*, Shanghai 1910, ongepagineerd.

¹³⁵ Wright and Cartwright 1908, p. 371.

de vooruitgang waar de stad zich in bevond. De concessies waren uitgegroeid van enkele koopmanshuizen naar volwaardige stadswijken. Sjanghai was vooral een plek om het interessante Chinese leven te bewonderen. Bovendien zorgde de mengeling van nationaliteiten, de verschillende winkels en het uiteenlopend entertainment voor een bruisend stadsleven. Het monotone leven dat karakteristiek zou zijn voor het leven in het oosten was afwezig in Sjanghai en de stad kende een grote waardering van de buitenlanders die zich in de stad gevestigd hadden.¹³⁶

Carl Crow noemde Sjanghai de meeste belangrijkste handelshaven van China, maar vooral 'one of the most diverting and cosmopolitan cities in the world.'¹³⁷ De stad vormde een interessante mix tussen oost en west, waarin het overgrote deel van de populatie Chinees was en de westerlingen zich vooral zakelijk profileerden. De bezoeker van Sjanghai die via de Huangpu rivier de haven binnenkwam zag weinig om aan te nemen dat hij in China was. De rookgordijnen van de fabrieken en scheepswerven aan de oevers tegen de achtergrond van de blauwe lucht deden net zo goed denken aan Londen, New York of een andere grote stad in de wereld. De rivier was beladen met boten waar mensen van verschillende nationaliteiten laadden en losten, netten binnen haalden en handel dreven.¹³⁸ Sjanghai was uitgegroeid tot een stad van internationale allure, een stad die nooit sliep. Verguisd, maar veelal bejubeld. Een bezoek aan Sjanghai was echter voor iedereen onvergetelijk en voor vele reizigers veranderde een kort verblijf in een permanente vestiging.

A Standard guidebook bestempelde Sjanghai als een wereldstad met verbazingwekkende paradoxen en fantastische contrasten. Sjanghai was mooi, maar ondeugend en extravagant. Sjanghai was een 'muurschildering' van het beste en het slechtste dat er te vinden was in het oosten. De moderne wolkenkrabbers stonden zij aan zij met de traditionele rieten hutten die slechts tot schouderhoogte reikten. In deze stad kon men alles kopen. Het nachtleven was bruisend met cabaret, opera en dansvoorstellingen. Bordelen bevonden zich op een steenworp afstand van de missionarishuizen. Sjanghai stond in de jaren dertig voor een moderne samenleving. Sjanghai was niet Chinees, maar stond voor al het andere in de wereld.¹³⁹ Ondanks enkele negatieve uitlatingen over de vieze Chinese stad kun je concluderen dat Sjanghai in de jaren twintig en dertig gezien vooral werd gezien als de plek voor onbegrensde mogelijkheden. Een unieke stad die geen gelijke in de rest van de wereld kende.

¹³⁶ Wright and Cartwright 1908, p. 372.

¹³⁷ Crow 1933, p. 138.

¹³⁸ Crow 1933, p. 144.

¹³⁹ *All about Shanghai* 1938, p. 43, p. 59.

6.2 Vergane glorie

‘Strange that so contemporary an experience can vanish so completely – the street names changed, the capitalists fled, the glories gone, the glitter faded, the foreign residents chased out of town, the bubble burst. It was only yesterday, after all, that Shanghai was the “Paris of the East”, the capital of the tycoon”, the “whore of Asia” and the “paradise of adventurers”, [..].’¹⁴⁰

Ling noemde drie ingrediënten die de beroemde sfeer van het oude Sjanghai bepaalden. Allereerst was het volgens de Chinese standaard, een zeer jonge stad, met haar oorsprong in de twintigste eeuw. Sjanghai stond na de opening tot handelshaven als stad nog in de kinderschoenen en was niet direct verbonden met de tradities van eeuwenoude dynastieën zoals bijvoorbeeld Peking. Dit maakte het mogelijk om zich makkelijk van oude conventies te ontdoen en zich te ontwikkelen tot een moderne samenleving.¹⁴¹

Ten tweede, Sjanghai was volgens kosmopolitisch. Sjanghai beschikte over meerdere gezichten en was uniek voor de rest van China. De stad was in haar kern Chinees, met het oude ommuurde centrum en de voornamelijk Chinese bevolking, maar het was met name de stad van de *Shanghaianders*, de vele Europeanen die van deze plek hun nieuwe thuishaven hadden gemaakt. De van oorsprong Chinese stad kwam tot bloei door Europese invloeden en was volgens Ling niet te vergelijken met het oude traditionele beeld van de Chinese gemeenschap: ‘There were really two Shanghais– the foreign and the indigenous. Early European visitors to the city often remarked that Shanghai was not Chinese; certainly it bore little resemblance to their image of China – the China of bamboo groves and willow banks, of pastoral lyrics and yearning for the past.’¹⁴²

Als laatste ingrediënt betrof het de status van Sjanghai als een van werelds grootste steden. De stad deed in de jaren dertig niet onder voor Parijs of New York. Sjanghai stond model voor al het nieuwste wat er in de wereld beschikbaar was. Overal ter wereld bestonden talloze winkels met de naam Sjanghai of een verbastering er van. Voor de Chinezen was deze reputatie onlosmakelijk verbonden met het leven in de stad: ‘For it was, to the popular Chinese mind, the capital of style.’¹⁴³De mythe rond Sjanghai is vooral ook ontstaan door schrijvers en filmmakers die de stad gebruikten als achtergrond voor hun verhalen. Ling haalde een citaat aan van de

¹⁴⁰ Ling, 1982, p. 1.

¹⁴¹ Ling 1982, p. 3.

¹⁴² Ling 1982, p. 3.

¹⁴³ Ling 1982, p. 4.

Anglo-Amerikaanse schrijver Aldous Huxley, die het oude Sjanghai beschreef als 'Life itself. Nothing more intensely living can be imagined.'¹⁴⁴

In *In search of old Shanghai* stuitte de zoektocht van Ling ieder keer op hetzelfde resultaat: vergane glorie. Het oude Sjanghai was niet meer wat het was geweest, vele sporen waren uitgewist en de overgebleven sporen stonden veelal in de schaduw van de oorspronkelijke grandeur. De stad kende een bloei door de internationale handel en koopmannen van over de hele wereld kwamen naar Sjanghai om hun fortuin te vergaren. Die handelsgeest had Sjanghai in de jaren vijftig in een hele andere lijn doorgezet. De verbinding met de rest van de wereld werd verbroken en het eens zo bloeiende handelscentrum ontwikkelde zich tot een belangrijke industriestad, zoals ook in de introductie van *A guide to Shanghai* wordt benadrukt.¹⁴⁵

Hoewel de stad na de bevrijding in 1945 niet direct het onderwerp van grootschalige herstructureringsplannen was geweest, heeft de stad volgens Ling aanzienlijk veel van haar charme verloren. De glamour en cultuur van de jaren dertig had plaatsgemaakt voor de grootschalige industrie in jaren zestig en zeventig. Het wereldlijk karakter werd afgedaan als decadent en paste niet bij het communistisch gedachtegoed. Sjanghai werd onder leiding van Mao Zedong een industrieel centrum om de modernisatie van de rest van China te bekostigen. In de buitenwijken werden fabrieken en arbeiderswoningen uit de grond gestampt en aan de oude stad werd vrijwel geen aandacht geschonken. De Bund werd vanwege haar imperialistisch karakter verguisd, maar bleef toch intact. De imposante gebouwen die een grote waardering genoten in het Sjanghai van voor de Tweede Wereldoorlog speelde nauwelijks een rol in communistisch Sjanghai. Het behoud van historische gebouwen in deze periode gebeurde vaak per toeval. De façades bleven behouden terwijl de interieurs werden veranderd.

Het gebrek aan duidelijke richtlijnen betreffende het behoud van oude gebouwen had er voor gezorgd dat gebouwen waren verwaarloosd, gesloopt of zodanig aangetast dat de historische waarde en grandeur nauwelijks meer aanneembaar was: The city had hardly been touched by that destroyer of history's relics, the dark angel of Development, but nor has it profited much from careful preservation. The grime of the years lies so thick upon its facades, that it is almost as if the place is half-pickled in the desposits of history.¹⁴⁶ Hoewel de fysieke gedaante van de stad misschien niet zo drastisch was veranderd ten opzichte van andere grote steden waren historisch waardevolle gebouwen vaak niet meer als zodanig herkenbaar, omdat ze werden ingevoegd in een nieuwe stadsstructuur en zo hun karakter zijn kwijtgeraakt. Parken

¹⁴⁴ Ling 1982, p. 4.

¹⁴⁵ Zhang and Wu 1984, inleiding.

¹⁴⁶ Ling 1982, p. 2.

en pleinen werden bovendien opgevuld met nieuwe constructies en verouderde woningen hadden plaatsgemaakt voor moderne residenties zonder daarbij rekening houdend met de architectonische waarde van de bestaande bebouwing.¹⁴⁷

De verandering in het politieke klimaat had een andere waardering tot stand gebracht. Het *China Travel and Tourism Press*, een Chinese uitgever van reisgidsen, bekritiseerde in haar reisgids uit 1983 de vele toeristen die de Bund gebruikten als ideale achtergrond voor hun foto's van Sjanghai. Deze gebouwen kenmerkte volgens de gids juist de tijd van onderdrukking van het Chinese volk: '[...] Yet, do you know that these solid buildings are also like books of history in stone, recording the story of the invasion of China by the imperialists' powers during one hundred years or so of modern history? These buildings have witnessed military aggression, political intervention, cultural infiltration, economic plunder and economic control of China.'¹⁴⁸ In tegenstelling tot de Bund bejubelde ze echter de nieuwe arbeiderswijken die Sjanghai vitaliteit brachten en het lokale leven van de bevolking liet zien.¹⁴⁹ De relatie tussen de bestaande bebouwing en nieuwbouw was in de jaren tachtig tot een grote kloof uitgegroeid met de vorming van twee steden naast elkaar. De stad worstelde met haar identiteit en de aanzicht van de stad. Enerzijds was daar het verouderde, verwaarloosde centrum met haar verguisde internationale architectuur en anderzijds stonden daar de fabrieken, industriecentrales en arbeidersflats in de voorstedelijke ring rondom Sjanghai.

Volgens Christopher Howe, professor economie aan de universiteit van Londen, was het voor Sjanghai mogelijk om zich in de jaren negentig opnieuw te ontwikkelen als de meest moderne en dynamische stad van China. Wanneer Sjanghai de waarde van de oude stad wist te koesteren en te verbinden met de industriële havenfunctie, kon het volgens Howe wellicht de grandeur van het oude Sjanghai doen herleven.¹⁵⁰ Tot die tijd deed de status van de stad in de jaren tachtig volgens Ling nog nauwelijks denken aan de roem uit het begin van de twintigste eeuw: 'Today Shanghai is neither modern nor great; least of all is it cosmopolitan. On seeing the city again, those who knew it in its heyday are inescapably saddened.'¹⁵¹

¹⁴⁷ Chan 1996, p. 315.

¹⁴⁸ China Travel and Tourism Press 1983, pp. 34-35.

¹⁴⁹ China Travel and Tourism Press 1983, pp. 32-34.

¹⁵⁰ Christopher Howe ea, *Shanghai. Revolution and development in an asian metropolis*, Cambridge 1981, p. 15.

¹⁵¹ Ling 1982, p. 6.

6.3 Sjanghai in de 21^e eeuw

‘Shanghai in the year 2000 reminds me of a body that has been revived from a deep freeze and displays great outward sign of vitality. Upon closer examination, however, it is clear that the blood still does not pump fast enough to certain key organs.’¹⁵²

De huidige transformatie van Sjanghai tot een global city in de jaren negentig van de twintigste eeuw waar de financiële wereld de hoofdtoon voert, zorgt ervoor dat er een geluid naar voren komt betreffende het oude Sjanghai. De vooruitgang creëert een behoefte naar het oude Sjanghai en aandacht voor haar historische continuïteit. De luxe en extravagante levensstijl uit de jaren dertig was voor de Chinese bevolking overweldigend en exotisch, maar voor hen slechts een illusie. De meeste Chinezen leefden in een periode van geweld en misdaad als resultaat van de onafhankelijke wetgebieden in de buitenlandse concessies. Die buitenlandse invloed werd na de Japanse bezetting en de Culturele Revolutie de kop ingedrukt. De moderniteit van de stad werd ondergeschikt gemaakt aan het romantische, agrarische leven. Na het communistisch regime kwam echter weer die behoefte naar het exotische en niet-Chinese van het Sjanghai van de jaren dertig. De gebouwen aan de Bund herinnerden nog altijd aan die tijd met hun rijke art deco interieur en neoclassicistische aanzicht. De oude stad werd het grote voorbeeld voor het nieuwe, moderne Sjanghai.

Volgens de Chinese auteur Wang Anyi heeft Sjanghai door de doorgevoerde modernisering haar oorspronkelijke karakter verloren. Ze is een *globaly city*, zoals zoveel andere steden. De stad is uitgehold en bekleed met een nieuw laagje. De wolkenkrabbers hebben de traditionele wijken vervangen en daarmee is de oude stad tot een droom vervaagd. Het nieuwe Shanghai is volgens Anyi niet meer sensueel en de torens van glas en beton zijn slechts decorstukken: ‘In a nutshell, Shanghai is not sensual any more. New buildings construct a new cover for it, which separates the city from the physical senses of its habitants. Such a fancy cover, however, does not fit perfectly. There is always some empty space in between the exterior and the real thing.’¹⁵³

Sjanghai lijkt er in de eenentwintigste eeuw alles aan te doen om de status van de meeste kosmopolitische stad van de wereld terug te winnen. Een vrije markteconomie, duizelingwekkende wolkenkrabbers, een geavanceerde hogesnelheidstrein en twintig miljoen inwoners moeten van Sjanghai weer de beroemdste stad in de Oriënt maken. De invloed van

¹⁵² Yatsko 2001, p. 293.

¹⁵³ Tsung-Yi 2004, p. 133.

buitenlanders is belangrijk geweest voor de glorie dagen van Sjanghai en hoewel de stad zich opnieuw heeft opengesteld, lijkt de *Haipai* volgens Bergère minder aanwezig: '*the metropolis knows how to open up to foreign influences, but is does so in a less extensive, less spontaneous manner.*'¹⁵⁴ Een ieder die de stad voor het laatst in de jaren tachtig heeft bezocht zal overdonderd zijn door het nieuwe aanzicht van de stad, maar de lyrische beschrijving van *All about Shanghai* uit 1934 heeft plaatsgemaakt voor bezorgdheid over de toekomst van de stad. Hoewel Sjanghai opnieuw een wereldstad is geworden, heeft de hervorming van de jaren negentig de oude glorie niet kunnen doen herleven.

¹⁵⁴ Bergère 2009, p. 437.

Conclusie

Volgens *All about Shanghai* uit 1934 kon Sjanghai wel eens uitgroeien tot een van de grootste steden van de wereld en anno 2011 mag Sjanghai zich tot de grootste stad van China rekenen. Qua inwonerstal behoort de stad zelfs tot de top tien van de wereld.¹⁵⁵ Sjanghai is van een kleine handelsstad uit de vijftiende eeuw uitgroeid tot een moderne metropool in de eenentwintigste eeuw. Deze transformatie heeft grote invloed gehad op de stedelijke structuur van de stad. In dit onderzoek stonden de gevolgen van de stedelijke transformatie centraal. De onderzoeksvraag luidde: welke invloed hebben de stedelijke veranderingen op de historische continuïteit van Sjanghai en de omgang met haar cultureel erfgoed?

In het inleidende hoofdstuk heb ik de geschiedenis van Sjanghai besproken. Die geschiedenis is grofweg in drie episodes in te delen die elk hun eigen stempel op het aanzicht van de stad hebben gedrukt. Het politieke klimaat heeft een belangrijke invloed uitgeoefend op de stadsontwikkeling van Sjanghai en de huidige stad is een verzameling van die geschiedenis. Het is van belang voor de waardering van het cultureel erfgoed om een onderscheid te maken in de verschillende periodes die de stad heeft doorgemaakt. De daaropvolgende hoofdstukken hebben aan de hand van de fysieke beschrijving van de stad een beeld proberen te schetsen van de stedelijke veranderingen die hebben plaatsgevonden in de twintigste eeuw.

Sjanghai ontwikkelde zich na de openstelling van de haven in 1843 tot een stad met een wereldlijk karakter. Dit was duidelijk zichtbaar in de verzameling van internationale architectuurstijlen aan de Bund. De bloei die de stad doormaakte, uitte zich in de bouw van nieuwe stadswijken, kerken, villa's, theaters en filmhuizen. Bouwtypen uit Europa werden geïmporteerd en geïntegreerd met de karakteristieke Chinese *lilonghuizen*. Sjanghai bestond uit een mix van oost en west en deze stijl, de *Haipai*, bezorgde Sjanghai internationale faam.

Na de revolutie in 1949 sloeg de stad echter een andere koers in. De Communistische Partij wilde niets weten van het kosmopolitische karakter van de stad en verafschuwde het kapitalistische gedachtegoed dat Sjanghai groot had gemaakt. China sloot zich af van de rest van de wereld en ontwikkelde zich onder het bewind van Mao Zedong tot een socialistische natie. Hoewel het imperialistische karakter van de stad verafschuwd werd, bleven de gebouwen die herinnerden aan deze periode in tact. Het geld en de voorzieningen ontbraken om grootschalige hervormingen in de historische stad door te voeren. Bestaande gebouwen kregen een nieuwe functie onder het communistische regime en bleven veelal behouden. Sjanghai ontpopte zich tot een industriestad en de stedelijke ontwikkeling in deze periode vond plaats aan de rand van de stad, waar grootschalige fabrieken en arbeiderswijken werden gerealiseerd.

¹⁵⁵ *The Principal Agglomerations of the world* < <http://www.citypopulation.de/world/Agglomerations.html> > (28 mei 2011).

De metropool Sjanghai kreeg gestalte onder leiding van Deng Xiaoping die China in 1978 opnieuw openstelde voor internationale betrekkingen. Hoewel Sjanghai in de nieuwe politiek nog een decennium buiten de lijnen werd gehouden, ondervond Xiaoping als snel de noodzaak van de ontwikkeling van Sjanghai. De stad werd aangewezen als de modelstad voor de modernisering van China en kreeg opnieuw een voortrekkersrol. Met de invoering van een vrije markteconomie werden buitenlandse investeerders aangetrokken en vond er een enorme bouwexplosie plaats. Het behoud van de historische stad werd ondergeschikt in de stap naar een moderne stad. Binnen tien jaar was de skyline van Sjanghai ingrijpend veranderd en stond de historische Bund in de schaduw van moderne wolkenkrabbers aan de overkant van de Huangpu rivier. De bouwwoede uit de jaren negentig had als gevolg dat veel van de historische stad verloren was gegaan.

Investeerders hadden geen oog voor het cultuurhistorisch Sjanghai en de modernisering eiste haar tol. Sjanghai werd het onderwerp van globalisering en grootstedelijke problemen. Veel Chinezen moesten hun oorspronkelijke huizen verlaten. De traditionele *lilong*wijken waren verouderd en werden gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouw. De bewoners kregen een herbestemming in torenhoge flats aan de rand van Sjanghai. Hoewel deze nieuwe appartementencomplexen over een betere leefomgeving beschikte, was toch niet iedereen blij met de verandering. Ondanks de slechte staat van de *lilong*wijken, maakte de inwoners deel uit van een gemeenschap en met de sloop van deze wijken raakten ze niet alleen hun huis, maar ook hun sociale leefgemeenschap kwijt.

De ingrijpende stedelijke transformatie heeft geleid tot een verschuiving in de waardering van de stad. Sjanghai werd in het begin van de twintigste eeuw gezien als het mekka van de wereld. De stad stond voor alles wat er in de wereld te krijgen was en bezoekers aan Sjanghai bejubelde het leven in deze stad. De waardering voor dit kapitalistische leven verdween volledig onder het daaropvolgende communistisch bewind. De jarenlange isolationistische politiek van China zorgde voor een stagnering in de belangstelling voor de stad. De stad vormde enkel de achtergrond voor industriële activiteiten en de interessante bezienswaardigheden in de stad stamden allen uit een eerdere periode. Hoewel de stad fysiek niet zoveel veranderd was ten opzichte van de periode voor 1949, leek de stad in niets op de oude wereldstad. Het bruisende centrum had haar glans verloren. Pas na de openstelling van China in 1978 kwam Sjanghai weer onder de aandacht van toeristen en de voortrekkersrol van Sjanghai in de modernisering van China zorgde voor een grote ommekeer in de waardering van de stad.

Sjanghai moest opnieuw het bruisende centrum worden van China. De roem van de stad in de jaren dertig werd het doel voor de moderne Chinese stad. Met de aantrekking van buitenlandse invloeden probeerde men het internationale handelsklimaat van de stad in het begin van de twintigste eeuw te benaderen. Sjanghai werd de grootste bouwput van de wereld

en binnen tien jaar was de stad exponentieel gegroeid. Sjanghai ging echter in de modernisering en globalisering van de stad haar eigen oorspronkelijke identiteit voorbij. De oude historische stad refererend aan de bloeiende cultuur moest plaats maken voor een moderne stad. Dat oude Sjanghai werd gekenmerkt door *lilongwijken* met kleine straatjes en een hechte Chinese gemeenschap in tegenstelling tot de hypermoderne appartementengebouwen waar bewoners door de afstand vervreemden van hun vrienden en familie. De aanblik van de nieuwe gebouwen leidde tot een nostalgische behoefte aan de oude stad. De *lilongwijken* zijn nu nog sporadisch aanwezig en worden in hedendaagse reisgidsen aangewezen als uitzondering en toeristische attractie. Het belangrijkste bouwtype van de stad is grotendeels verdwenen uit het straatbeeld en dat leidde tot luide protesten van de Chinese bevolking en architectuurcritici.

De drang van de stad naar het kosmopolitische Sjanghai van vroeger is volgens westerse architectuurcritici slechts een droom. De omstandigheden die Sjanghai in het begin van de twintigste eeuw wereldfaam opleverde zijn niet te vergelijken met de huidige omstandigheden. Volgens Abbas was het kosmopolitisch karakter oppervlakkig en het oude Sjanghai slechts een vals sentiment: 'It was all a question of style imported from elsewhere, a shallow kind of cosmopolitanism, a dream of Europe even more glamorous than what Europe itself had to offer.'¹⁵⁶ De ontwikkeling naar deze stijl is volgens hem onmogelijk en Sjanghai dient haar culturele identiteit te gebruiken om zichzelf opnieuw te ontwikkelen. De stad is een optelsom van verschillende culturen. De doorgevoerde modernisering van de stad heeft de geschiedenis echter vergeten. Sjanghai wil niet onderdoen voor andere internationale metropools, maar het is juist de globalisering van de stad die de eigen *Haipai* heeft doen verliezen. Een belangrijk deel van die identiteit ligt in haar cultureel erfgoed.

Het conserveringsvraagstuk blijkt echter niet gemakkelijk doordat de stad bestaat uit gebouwen van verschillende politieke achtergrond. De vraag is welke geschiedenis de stad wil behouden of juist uit wil wissen. Hoewel de gebouwen aan de Bund refereren aan de glorieuze tijd van Sjanghai staan ze ook representatief voor het imperialisme en onderdrukking van het Chinese volk. In de jaren tachtig werden enkele gebouwen aangewezen als cultureel erfgoed bestond, maar tot voor kort bestond er geen duidelijke visie voor het behoud van de bestaande stad.

Met de conserveringsprincipes uitgegeven door ICOMOS China in 2002 ontstond er een genuanceerder beleid ten opzichte van het culturele erfgoed van de stad. ICOMOS pleit in haar handleiding voor het behoud van de authenticiteit van het materiaal. Aanpassingen aan het object mogen alleen plaats vinden wanneer er een bedreiging vormt voor het behoud van het erfgoed. Voorheen waren er geen duidelijke richtlijnen en werd restauratie en conservatie naar

¹⁵⁶ Abbas 2002, p. 42.

eigen inzicht uitgevoerd. Dit leidde tot uiteenlopende resultaten, zoals historiserende architectuur in de wijk Nanshi of de reconstructie van de *lilong*wijken in Xintiandi. Met de nieuwe richtlijnen hoopt ICOMOS de historische continuïteit van Sjanghai in de toekomst beter te waarborgen. Hoewel de sporen van de geschiedenis gefragmenteerd aanwezig zijn, is de historische continuïteit van de stad nog intact. De vertaling van Chinese teksten kan wellicht in de toekomst meer inzicht geven in de discussie en kritiek op de huidige conserveringspraktijk.

Sjanghai zal in ieder geval nooit meer dezelfde uitzonderlijke positie bekleden als in het begin van de twintigste eeuw. Sjanghai was toen een moderne stad in een onderontwikkeld land. De snelle economische ontwikkeling die het land nu doormaakt blijft echter niet beperkt tot Sjanghai, maar verspreid zich over de directe omgeving van Sjanghai. Vanwege stijgende grondprijzen en productiekosten kiezen multinationals voor goedkopere steden in de lager gelegen Yangzi regio. Het belang van Sjanghai als commercieel centrum zal daarmee afnemen.¹⁵⁷ In de voorbereiding naar de wereldexpo kwam er veel kritiek over de sloop van *lilong*wijken voor de aanleg van het tentoonstellingscomplex, maar deze kritiek werd veelal in de kiem gesmoord of bleek beperkt tot Chinese literatuur. De historische continuïteit van de stad is nog altijd intact, hoewel de sporen van de geschiedenis gefragmenteerd aanwezig zijn. Sjanghai zal echter die sporen van haar cultureel erfgoed moeten omarmen om zich te onderscheiden van andere wereldsteden. Op die manier kan zij weer de unieke stad in de Oriënt te worden.

¹⁵⁷ Bergère 2009, p. 434.

Bibliografie

Literatuur:

- Auden, Wystan Hugh and Isherwood, Christopher, *Journey to a war*, New York 1938.
- Bergère, Marie-Claire, *Shanghai: China's gateway to modernity*, Stanford 2009.
- Darwent, Charles E., *Shanghai. A handbook for travellers and residents*, Shanghai 1905.
- Denby, Jay, *Letters of a Shanghai Griffin*, Sjanghai 1911.
- Dong, Nannan, *Shanghais innerstädtischer Freiraumwandel in zehn Jahren Stadterneuerung von 1991-2000 anhand von Beispielen aus Huangpu, Nanshi, Luwan, Jing'an und Lujiazui*, Kassel 2006.
- Esherick, Joseph W., *Remaking the Chinese City. Modernity and National Identity 1900-1950*, Honolulu 2000.
- Expo 2010 Shanghai Editorial Office, *An Overview of the World Exposition Shanghai China 2010*, Sjanghai 2010.
- Faure, David and Tao Tao, Liu, *Town and country in China*, New York 2002.
- Gamble, Jos, *Shanghai in Transition: Changing perspectives and social contours of a Chinese metropolis*, Londen 2003.
- Gandelsonas, Mario, Abbas, Ackbar, and Boye, M. Christine, *Shanghai reflections : architecture, urbanism and the search for an alternative modernity: essays*, New York 2002.
- Ge, Yuanxu, *Hu you za ji (Miscellaneous notes on visiting Shanghai)*, Sjanghai 1876.
- Guan, Qian, *Lilong Housing, A traditional Settlement Form*, Montreal 1996.
- Hanchao, Lu, *Beyond the neon lights: everyday Shanghai in the twentieth century*, Berkely 1999.
- Henriot, Christian en Zheng, Zu'an, *Atlas de Shanghai: Espaces et representations de 1849 à nos jours*, Parijs 1999.
- Howe, Cristopher, *Shanghai. Revolution and development in an Asian metropolis.*, Cambridge 1981.
- Huang, Michelle Tsung-yi, *Walking between slums and skyscrapers: illusions of open space in Hong Kong, Tokyo, and Shanghai.*, Hong Kong 2004.
- ICOMOS, *Principles for the Conservation of Heritage Sites in China*, publication by the Getty Conservation Institute, Los Angeles 2002.
- Johnson, Linda Cook, *Cities of Jiangnan in later imperial China*, New York 1993.
- Karns, Maurine and Patterson, Pat, *High Lights, low lights*, Sjanghai 1930.
- Kuan, Seng and Rowe, Peter G., *Shanghai: architecture & urbanism for modern China*, Munchen 2004.
- Kuo, Jason C., *Visual Culture in Shanghai 1850s-1930s*, Washington 2007.
- Larmer, Brook, 'Shanghai Dreams', in *National Geopgraphic*, vol. 217, Nr. 3 (2010).
- Lee Ou-fan, Lee, *Shanghai modern: the flowering of a new urban culture in China. 1930-1945*, Cambridge 1999.
- Liang, Wu, *Old Shanghai. A lost Age*, Beijing 2001.
- Ling, Pan, *In search of old Shanghai*, Hong Kong 1982.

- Logan, John R., *The new Chinese city. Globalization and market reform*, Oxford 2002.
- Logan, William Stewart, *The disappearing 'Asian' city: protecting Asia's urban heritage in an globalizing world*, Oxford 2002.
- Murphey, Rhoads, *Shanghai, key to modern China*, Cambridge 1953.
- Pott, Francis Lister Hawks, *A short history of Shanghai, being an account of the growth and development of the industrial settlement*, Sjanghai 1928.
- Pridmore, Jay, *Shanghai: the architecture of China's great urban center*, New York 2008.
- Sternberg, Jozef von, *Fun in a Chinese laundry*, Londen 1965.
- Tung, Anthony Max, *Preserving the world's great cities: the destruction and renewal of the historic metropolis*, New York 2001.
- Wang, Huimin, *Guide to Classic and Historical Architecture in Shanghai*, Beijing 2007.
- Wang, Shaozhou, *Shanghai Modern Architecture*, Jiangsu 1989.
- Wasserstrom, Jeffrey N., *Global Shanghai, 1850-2010. A history in fragments*, New York 2009.
- Wei'e, Zhang and Wu, Li, *A guide to Shanghai*, Sjanghai 1984.
- Wright, Arnold and Cartwright, H.A., *Twentieth century impressions of Hong Kong, Shanghai and other treaty ports of China*, Sjanghai 1908.
- Wu, Fulong, Transitional cities in *Environment and planning* 35, no. 8 2003, pp. 1331-1338.
- Wu, Fulong, Globalization, Place Promotion, and Urban development in Shanghai, in *Journal of Urban Affairs* 25, no. 1 2003, pp. 55-78.
- Yang, Jiayou, *Scenic spots and historical sites in Shanghai*, Sjanghai 1984.
- Yatsko, Pamela, *New Shanghai : the rocky rebirth of China's legendary city*, Singapore 2001.
- Ye, Xiaoqing, *The Dianshizai Pictorial: Shanghai urban life. 1884-1898*, Michigan 2003.
- Yeh, Catherine Vance, Representing the city: Shanghai and its maps in David Faure, *Town and Country in China: locality and perception*, New York 2002.
- Yeung, Y.M. and Yun-wing, Sung, *Shanghai. Transformation and modernization under China's Open Policy*, Hong Kong 1996.
- Zonder auteur, *All about Shanghai. A standard Guidebook*, Sjanghai 1934.
- Zonder auteur, *Flying Tigers. Guide to Shanghai*, Sjanghai 1945.

Bronnen:

- China Culture* < http://www.chinaculture.org/gb/en/2006-08/28/content_85051.htm > (27 mei 2011).
- Shanghai Guide* < http://www.shme.com/old_shanghai/travelsv_1.htm > (18 mei 2011).
- Shanghai Municipal Bureau of Planning and Land Resources* < <http://www.shgtj.gov.cn> > (28 mei 2011).
- The Principal Agglomerations of the world* < <http://www.citypopulation.de/world/Agglomerations.html> > (28 mei 2011).
- Tales of Old Shanghai* < <http://www.earnshaw.com/shanghai-ed-india/tales/tales.htm> > (28 mei 2011).
- Virtual Shanghai* < <http://www.virtualshanghai.net> > (28 mei 2011).

